

Cumhuriyet Dönemi Hadis Çalışmaları: Bir Hasıla

Halit ÖZKAN*

Giriş

Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethettiği zaman Kahire, Dımaşk ve Halep gibi şehirler tarihin belki de en geniş kapsamlı hadis eğitim öğretim faaliyetlerinden birine ev sahipliği yapıyordu. Eyyübiler ve Memlükler dönemi boyunca Dımaşk-Kahire hattı sayısız medrese, darülhadis, cami, hankah vb. kurumu ile geleneksel anlamda hadis eğitim öğretiminin en zengin biçimde gerçekleştirildiği bölgeydi. Bölgedeki faaliyetler, Osmanlılar'ın fethinden sonra da -eski hızını kaybetmekle birlikte- devam etti. Ancak bu zenginlik Osmanlı'nın merkez coğrafyasını oluşturan Anadolu için aynı oranda geçerli değildi. Tarih boyunca Anadolu topraklarında hadis eğitim-öğretimine tahsis edilen birçok kurum bulunmasına rağmen, bu kurumlardaki tedrisat hiçbir zaman yukarıda bahsedilen bölgelerdeki seviyeye ulaşamadı. Bu kıyaslamadaki bütün zayıflığına rağmen, Osmanlı coğrafyasının kendine has bir hadis eğitim-öğretim sistemi oluşturduğu söylenebilir. Günümüzde Osmanlı'ya dair bütün alanlarda olduğu gibi, hadis eğitim-öğretimi, kurumları, literatürü vb. hususlarda da Osmanlı dönemine olan ilgi gittikçe artmaktadır.¹

Cumhuriyet dönemi akademik hadisçilik faaliyetlerinin göreceli olarak küçük bir bölümünü -özellikle son yıllarda artan bir ivmeyle- Osmanlı dönemi hadis araştırmaları oluşturmaktadır. Bu damar henüz akademik hadisçilik içinde hak ettiği yeri bulabilmiş değildir,² ancak bu alandaki imkanların ve fırsatların

* Doç. Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi.

1 Elinizdeki sayıda yer alan şu iki yazıda bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi bulunabilir: Abdullah Taha İmamoglu, "Cumhuriyet Dönemi Osmanlı Hadis Araştırmaları"; Mehdi Çiftçi, "Süleymaniye Dârülhadisi Özelinde Osmanlı Dârülhadislerinde Hadis Eğitimi". Ayrıca takip eden dipnotlara da bkz.

2 Osmanlı dönemi hadis tarihi araştırmacıları, Memlükler yahut daha önceki bazı dönemlere nispetle kaynak zenginliği açısından daha az şanslıdır. Belki de bu sebeple, Osmanlı öncesi dönemler hadis tarihi açısından daha iyi bilinen/daha fazla çalışılmış dönemler ⇨

her geçen gün artması, kısa bir süre sonra beklenen seviyede ürünlerin ortaya çıkacağı ümidini kuvvetlendirmektedir. Osmanlı-Anadolu coğrafyasında hadis ana temalı çalışmaların aşağıda kısaca tasvir edilecek olan halihazırdaki durumu dahi ilerisi için ümitvar olmayı gerektirmektedir.

İlahiyat fakültelerinin hadis bilim dalı mensuplarınca gerçekleştirilen Osmanlı-Hadis konulu çalışmalara bakıldığında, şu ana kadar ağırlıklı olarak literatür, biyografi, kurumlar ve eğitim-öğretim gibi temaların çalışıldığı görülmür. Bunlar dönemsel şartların ve imkanların da etkisiyle kendi içinde üslup, muhteva ve kalite bakımından çok çeşitlilik gösteren eserlerdir. Ancak genel eğilime bakılacak olursa, kalitenin ve konu çeşitliliğinin günden güne arttığını söylemek mümkündür.

Türkiye'deki Osmanlı hadis araştırmacılarının şu ana kadar en çok rağbet gösterdikleri çalışma alanı literatür değerlendirmeleridir.³ Bu aynı zamanda biyografik çalışmalar anlamına da gelir; zira literatür çalışmalarının büyükçe bir kısmı "... müellif ve ... başlıklı eseri" türünden çalışmalardır.⁴ Normalde bu tür çalışmalar, ilgili müellifi ve eserini geniş bir bağlama oturarak, çok çeşitli ilişkiler ağı içinde incelemeyi gerektiren ve zorlu araştırmalara ihtiyaç duyan çalışmalardır. Ancak bugüne kadarki ilahiyat camiası, çalışma tarzı açısından buna pek alışık olmadığından, literatür ve biyografi ürünlerinin çoğunluk itibarıyla daha dar kapsamlı eserler halinde tezahür ettiği söylenebilir. Belki de

gibi görünmektedir. Memlük dönemi hadis araştırmaları hakkında bu sayıda yer alan bir değerlendirme yazısı için bkz. Ferhat Gökçe, "Türkiye'de Memlükler Dönemi Hadis Çalışmaları".

- 3 Osmanlı hadis literatürünün önemli bir kısmını oluşturan kırk hadis çalışmaları hakkında Fahrettin Yıldız tarafından elinizdeki sayı için kaleme alınan "İslâmî İlimler, Divan Edebiyatı ve Tasavvuf Geleneğindeki Yeriyle Tarihten Günümüze Popüler Hadis Kitapları: Kırk Hadisler" başlıklı yazıda daha fazla bilgi ve değerlendirme bulunabilir.
- 4 Msl. bkz. Ahmet Tobay, "Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi ve Hadis Şerhçiliğindeki Yeri", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1991, 230 s.; Abdullah Aydın, "Osmanlı Hadis Âlimlerinden Bandırmalı Küçük Hâmid Efendinin (1111-1172/1699-1758 veya 1759) Hayatı ve Eserleri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, sy. 8, s. 1-11; Sadık Cihan, "Osmanlı Devrinde Türk Hadisçileri Tarafından Yazılan Usulü Hadis Eserleri, Risâleleri ve Nuhbetü'l-Fiker Üzerine Yapılan Şerh ve Tercüme", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 1975, sy. 1, s. 127-136; a.mlf., "Osmanlı Devrinde Türk Hadisçileri Tarafından Kırk Hadis Dışında Muayyen Sayıda Derlenen Hadis Mecmuaları ve Bir Hadis Üzerine Yapılan Risaleler", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 1977, sy. 2, s. 157-173; Huriye Martı, "Birgünlü Mehmed Efendi'nin Hadisçiliği ve et-Tarîkatü'l-Muhammediyye (Tahkik ve tahlil)", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2005; Muhammed Masum Şenburç, "Osmanlı Müelliflerinden Yûsuf Zâhir Efendi ve Usûl-i Hadîs'e Dâir Eseri", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2004; Abdullah al-Zeidan, "Osmanlı Mühaddisi Kemahlı Osman b. Yakub (ö. 1171/1757) ve el-Mühayyâ Adlı Muvatta' Şerhi", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010; Muhammed Akdoğan, "Ahmed Avni Konuk ve Fususü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi Adlı Eserindeki Hadislerin Değerlendirilmesi (II, III, ve IV. Ciltler)", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009; Ömer Aktaş, "Muhammed Himmetzâde'nin Şerh-u Hadîs-i Erbaîn Adlı Eseri" Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2006; Kahraman Bulgurcu, "Kemâlpaşazâde'nin Hadis İlimindeki Yeri (Kırk Hadisler örneği)", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2004.

bundan sonraki çalışmalar, ilahiyatçı-hadisçilerin tarihçilerle olan işbirlikleri ve alışverişleri sayesinde daha farklı bir zemine oturacak ve zenginlik kazanacaktır.

Hadisin ihtisas kurumları olan darülhadisler, Kahire-Dımaşk coğrafyasında olduğu gibi Osmanlı-Anadolu bölgesinde de yaygındır. Bugüne kadar bu kurumlar hakkında yapılan çalışmalar⁵ birçok açıdan aydınlatıcı olmakla birlikte, ilgili kurumların ve bunlarda uygulanan eğitim-öğretim sisteminin henüz tam manasıyla aydınlatılamamış birçok yönü bulunmaktadır. Ancak özellikle son yıllarda sayıları artan arşivci-hadisçilerin çabalarıyla bu yönde büyük ilerleme kaydedileceği anlaşılmaktadır. Bu kabil araştırmacılar aynı zamanda, hadis alanındaki çalışmalarda tarihçilik nosyonunun ne kadar önemli olduğunun birer göstergesidirler.

Darülhadislerden bahsedilince Osmanlı'da hadis eğitim-öğretimi de doğal olarak gündeme gelmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Türkiyeli hadisçiler 1990'lı yıllardan beri çeşitli ürünler ortaya koydular.⁶ İlk ürünlerin umûmî manzarayı tasvir edici, geniş ölçekli durumlarına karşılık son yıllarda yapılan bazı araştırmalar çok daha dakik ve hassas noktalara temas etmektedir. Bu kabil

5 Bkz. Ahmet Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Daru'l-Hadislerin Yeri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997, XV+253 s.; Selahattin Yıldırım, *Osmanlı İlim Geleneğinde Edirne Darulhadisi ve Müderrisleri*, İstanbul: Darulhadis, 2001, 232 s.; Mehdi Çiftçi, *Süleymaniye Dârulhadisi (XVI-XVII. asırlar)*, İstanbul: Kitabevi, 2013, 530 s.; a.mlf., "Osmanlı Medrese Teşkilatında Zirve: Süleymaniye Dârulhadisi (XVI-XVII. Asırlar)", *Usûl: İslam Araştırmaları*, 2010, sy. 14, s. 51-116; a.mlf., "Sofu Mehmed Paşa Dârulhadisi ve Müderrisleri", *Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası: İstanbul'un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar*, 2015, s. 33-54; Kadir Ayaz, "Hadis İlimlerinin Tedrîsâtı Açısından Osmanlı Dârulhadisleri", *Osmanlı Araştırmaları = The Journal of Ottoman Studies*, 2016, sy. 47, s. 39-68; Ekrem Yücel, "Osmanlı Devri Dârul-Hadisleri ve Hadis Eğitimi", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012, VIII+316 s.; Hür Mahmut Yücer, "İstanbul'da Hadis Sevgisi: Darülhadisler ve Buhârîhanlık Geleneği", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Din*, 2015, c. 5, s. 215, 217, 219, 221; Kemal Özkurt, "İslam Mimarisinde Dârulhadisler", *Uluslararası Katılımlı Sempozyum: Anadolu'da Hadis Geleneği ve Daru'l-Hadisler*, 30 Nisan-1 Mayıs 2011, Çankırı, 2011, s. 155-173.

6 Bkz. Salih Karacabey, "XV. ve XVI. Asır Osmanlı Medreselerinde Hadis Öğretimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1992, c. 4, sy. 4, s. 227-236; a.mlf., "Osmanlı Medreselerinin Son Dönemi'nde Hadis Öğretimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, c. 8, sy. 8, s. 149-170; Mustafa Celil Altuntaş, "Osmanlı İlim Geleneğinde Buharihanlık", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010; a.mlf., "Osmanlı Daru'l-Hadis Medreselerindeki Görev Dağılımı", *Anadolu'nun İslamlaşma Sürecinde Daru'l-Hadisler 08-09 Eylül 2012*, 2013, s. 135-159; a.mlf., "Osmanlı İlim Geleneğinde Hadis (Sahn-ı Seman'dan Daru'l-Fünûn'a Osmanlı'da Hadis Öğretimi)", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, devam ediyor; Ekrem Yücel, "Osmanlı Devri Dârul-Hadisleri ve Hadis Eğitimi", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012, VIII+316 s.; Mehdi Çiftçi, *Süleymaniye Dârulhadisi (XVI-XVII. asırlar)*, İstanbul: Kitabevi, 2013, 530 s.; Ahmet Yılmaz, "Kâdi İyâz'ın Kitâbü'ş-Şifâ Adlı Eseri ve Osmanlı'da Şifâhanlık Geleneği", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2015, XII+416 s.; Kadir Ayaz, "Hadis İlimlerinin Tedrîsâtı Açısından Osmanlı Dârulhadisleri", *Osmanlı Araştırmaları = The Journal of Ottoman Studies*, 2016, sy. 47, s. 39-68.

araştırmaların sayısının artması, hâlâ çok az şey bildiğimiz yaygın kanaatinin hakim olduğu Osmanlı hadis birikimi hakkında aydınlatıcı olacaktır.

Osmanlı hadis araştırmalarının bir kısmı ise nisbeten geniş zaman dilimlerine kuşbakışı bakan çalışmalardır.⁷ Geçmişte belirli bir dönem için anlayışla karşılanacak olsalar da, bugün itibariyle bu tarzın terk edilip, coğrafi ve tarihî olarak çok daha dar kapsamlı çalışmaların yapılması kanaatimizce daha öncelikli bir ihtiyaçtır. Geniş zaman dilimlerini kapsayan, büyük genellemeler yapmaya imkan veren çalışmalar ancak bu tür dar kapsamlı çalışmaların belirli bir olgunluğa erişmesinden sonra daha kolay ve faydalıdır.

Osmanlı araştırmalarının bir kısmı aslında literatür çalışmalarının altına girmesi uygun olan hadis yahut diğer ilimlere dair kimi eserlerin içerdiği rivayetlerin tahriri ve tenkitli neşri türünden faaliyetlerdir.⁸ Bunlar, Osmanlı mirası eserlerin yeniden tedavüle sokulması anlamında yararlı çabalarlardır. Genelde bütün İslâmî ilimler çalışanlarıyla birlikte hadis çalışanların da tahkiki ve tenkitli neşir alanında gün be gün mesafe kat ettikleri görülmektedir. Ayrıca tahkik alanında çalışmak isteyenlere yol göstermeyi amaçlayan eğitim faaliyetlerinin istikrarlı biçimde sürdürülmesi durumunda Türkiye’de kısa zamanda iyi bir mesafe kat edileceğinde de şüphe yoktur.⁹

Hadis, dinin başlıca kaynaklarından biri olduğu kadar, zaman zaman siyasî ve toplumsal hayatın da önemli bir parçası olabilmektedir. Osmanlı’nın belirli dönemlerdeki siyasî ve toplumsal gelişmelerin de hadisle temas ettiği noktalar söz konusudur ve bu konuda yapılmış bazı araştırmalar,¹⁰ bir yandan örneklerinin çoğaltılması bir yandan da bakış açısı itibariyle zenginleştirilmesi gereken ürünlerdir.

Osmanlılar’a olan ilginin gittikçe arttığı son yıllarda, bu coğrafyanın hadis birikimini darülahadisler ve benzeri kurumlar üzerinden incelemeye çalışan sempozyum,

7 Msl. bkz. Yunus Macit, “Osmanlı İmparatorluğu Gerileme Döneminde Hadis Çalışmaları”, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1990; Yakup Pulat, “Osmanlı Yükselme Devri Hadis Çalışmaları”, Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan (Rize) Üniversitesi, ts.; Süleyman Turul, “Osmanlı Devleti Kuruluş Dönemi Hadis Faaliyetleri”, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, devam ediyor.

8 Resul Çebi, “Hadisleri Bakımından Fütüvvetnameler ve Muhammed b. Hüseyin er-Redavî’nin “Fütüvvetnâme-i Kebîr” Adlı Eserindeki Hadislerin Tahriri ve Tahlili”, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2002; Ahmet Emin Seyhan, “15. y.y. Osmanlı Popüler Dinî Edebiyatındaki Fiten Hadislerinin Tahrir ve Tenkidi (Envârü'l-Âşikîn Örneği)”, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2006; Fahri Ekici “Ruhu'l-beyân Tefsiri Amme Cüzündeki Rivayetlerin Tahrir ve Değerlendirilmesi” Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, devam ediyor.

9 Bu konuda güzel bir örnek oluşturan TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)’ın tahkik çalışmaları ve eğitim faaliyetleri hakkında bilgi için bkz. http://www.isam.org.tr/index.cfm?fuseaction=objects2.detail_content&cid=1152&cat_id=5. (25.09.2016).

10 Ahmed Ürkmez, “Kadızedeliler-Sivasiler tartışmalarının hadis ilmine etkisi ve İdraku'l-Hakika örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2000.

konferans, panel vb. bilimsel toplantılar da tertip edilmeye başlandı.¹¹ Bu toplantılar bir alanın uzmanlarının tanışıp görüşmesine ve fikir alışverişine vesile olduğu kadar, alandaki bilgi açığını kapatmaya da yardımcı olmaktadır. Osmanlı darülhadislerinin fizikî-mimarî yapısından coğrafi dağılımına, hadis derslerinin müfredatından sema kayıtları ve icazetler gibi arşiv belgelerinin incelenmesiyle anlaşılan muhtevasına ve müderris kadrolarına¹² kadar birçok konu bu sempozyumlarda ele alınmıştır. Özellikle arşiv belgelerine aşinalığı olan hadis araştırmacılarının yaptıkları çalışmalar, diğer hadisçiler için de örnek olacak mahiyettedir. Bu tür araştırmalar, hadis alanında ihtisas yapanların tarihçilik yönlerinin gelişmesine de katkı sağlayacak türden çalışmalardır.

Osmanlı hadis mirası araştırmalarında eksik olan yönlere gelince, en başta sağlam bir envanter çalışmasına ihtiyaç vardır. Kütüphanelerin durumu, muhaddis-müderrislerin, hadis dersi verilen medreselerin-darülhadislerin sayısı, geçmişteki ve halihazırdaki fizikî durumu, üretilen eserlerin sayısı, muhtevası ve kalitesi gibi alanlar şu an itibarıyla neredeyse hiç çalışılmamış durumdadır.

Genelde bütün İslâmî ilimler ve özelde hadis tarihinin yazımındaki büyük boşluk, Osmanlı hadis tarihinin yazımı konusunda da söz konusudur. Henüz Osmanlı hadis tarihinin hangi ana çizgileri takip ettiğini, zaman içinde ne gibi dönüşümler yaşadığı hakkında bilinmemektedir.

Bir başka önemli eksiklik de Osmanlı müelliflerinin hadis alanındaki eserlerinin neşri konusunda hissedilmektedir. Son yıllarda bu konuda bazı çabalar sarf edilmiş olmakla birlikte henüz yeterli seviyeye gelinmiş değildir. Osmanlı'nın hadis şerhi alanındaki birikimi de henüz yeterince çalışılmış değildir ve bu konuda ilk adımlar yeni atılmaktadır.¹³ Bu alanlarda harcanacak gayretler, hiç kuşkusuz, önümüzdeki

11 Özellikle şu iki sempozyum önemlidir: *Anadolu'da Hadis Geleneği ve Darü'l-Hadisler*, Çankırı, 30 Nisan-1 Mayıs 2011, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Çankırı Belediyesi Yayını, 2011; *Anadolu'nun İslamlaşma Sürecinde Darü'l-Hadisler Sempozyumu*, Çankırı, 8-9 Eylül 2012, Samsun: 2013.

12 Misal olarak *Anadolu'nun İslamlaşma Sürecinde Darü'l-Hadisler Sempozyumu*, Çankırı, 8-9 Eylül 2012'de (Samsun: 2013) sunulan şu tebliğlere bakılabilir: Mustafa Celil Altuntaş, "Osmanlı Darul-Hadis Medreselerinin İdari Teşkilatı"; Ekrem Yücel, "Coğrafi Merkezleri Bakımından Darul-Hadisler"; İbrahim Memiş, "Trakya Yöresi ve Anadolu'da Hadis Eğitimi ve Kültürünün Yayma Çalışmalarına Edirne Darü'l-Hadis'i'nin Katkısı"; Muhammet Yılmaz, "Sadreddin el-Konevi Huzurunda Okunan İbnü'l-Esir el-Cezeri'nin Cami'u'l-Usul İsimli Eserinin Kıraat ve Sema Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme"; Mehdin Çiftçi, "Süleymaniye Darül-Hadisinde Okutulan Eserler (XVI-XVII. Asırlar)"; Kemal Özkurt, "Mimarî Gelenek ve Siyasal Güç Kavşağında Darül-Hadisler"; Arafat Aydın, "Sema' Kayıtları ve İcazetnamelerde Darul-Hadisler". Son zikredilen tebliğin sahibi Arafat Aydın, Anadolu'daki darülhadisler hakkında herhangi bir sema kaydında bilgi bulamadığını söylemiş olmakla birlikte (s. 117), bu durum, ilgili araştırmaların sürdürülmesine mani değildir, tam tersine devam ettirilmesi gerektiğini göstermektedir.

13 Bu konuda, *TALİD*'in elinizdeki sayısında yer alan Zişan Türcan'a ait "Osmanlı Dönemi Hadis Şerhlerinin Şerh Literatürü İçindeki Yeri" başlıklı yazıda daha fazla malumat bulunabilir. Ayrıca bkz. Gülsüm Korkmazer, "Osmanlı Dönemi Hadis Şerhçiliği", Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, devam ediyor.

yıllarda Osmanlı ve hadis denilince bugünkünden daha iyi bir manzaranın temaşa edilmesine imkan verecektir.

I. Bibliyografyalar ve Hadis Edebiyatı Literatürü

Bibliyografyalar, ilim dallarının gelişimini takip etmeyi kolaylaştırmaları, bir ilim dalı içinde koordinasyonun sağlanmasına yardımcı olmaları ve akademik çalışmalarda gereksiz tekrarları önlemeleri açısından önem arz eder. Türkiye’de genelde bütün İslâmî ilimler, özeldir hadis ilminin bibliyografyaları yıllar geçtikçe daha iyi bir görünüm arz etmesine rağmen henüz istenilen seviyeye ulaşmış değildir. Ancak son yıllarda özellikle kurumsal anlamda desteklenen bazı projelerin ürünü olarak ortaya çıkan bibliyografyalar bu alandaki açığın kısa zamanda kapatılabileceğini göstermesi açısından umut vericidir.

Bu kısımda, Türkiye’deki hadis çalışmalarının bir bütün olarak hasılasını vermeyi amaçlayan belli başlı bibliyografik çalışmalar ile Hadis edebiyatı/literatürü türünden bazı eserlerin muhtevalarına değinilecek ve birbirlerine göre eksik ya da fazla yönlerine işaret edilecektir. Monografi türünden konulara ait bibliyografyalar (*Hadis Edebiyatında Zevâid Kitapları*,¹⁴ *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*,¹⁵ “Türkiye’de Cerh ve Tadille İlgili Yapılmış Çalışmalar”,¹⁶ “İstanbul Kütüphanelerindeki Hadis Cüzleri”¹⁷ gibi) çoğu zaman hadis ilminin klasik meselelerini içermeleri hasebiyle cumhuriyet öncesi dönemleri ele almaları veya hadis literatürünün tamamını kapsamamaları gibi gerekçelerle değerlendirme dışı bırakılmıştır. Burada amaç, Türkiye’de telif edilmiş çalışmaların tanıtımı olduğundan, sırf tercüme kabilinden bibliyografik eserlere prensip olarak yer verilmeyecektir. Ancak tercüme eserlerden bazıları, mütercimlerin katkıları sebebiyle kısmen telif mahiyeti arz ettiği için değerlendirmeye alınacaktır.

A. İsmail Lütü Çakan, 1876-1976 Arası Türkiye’de Hadis Çalışmaları Bibliyografyası (Kitaplar)¹⁸; a.mlf. *Hadis Edebiyatı: Çeşitleri-Özellikleri-Faydalanma Usulleri*¹⁹

Türkiye’de hadis eserlerine tahsis edilmiş ilk bibliyografya İsmail Lütü Çakan’a aittir. Çakan’ın eserinden önce hadisle ilgili bibliyografik bilgileri, *Türkiye*

14 Abdullah Karahan, *Hadis Edebiyatında Zevâid Kitapları*, Bursa: Sır Yayıncılık, 2005, 156 s.

15 Kemal Sandıkçı, *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991, VIII+189 s.

16 Abdullah Karahan, “Türkiye’de Cerh ve Tadille İlgili Yapılmış Çalışmalar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, c. 13, sy. 2, s. 183-196.

17 Faruk Koçak, “İstanbul Kütüphanelerindeki Hadis Cüzleri”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1995, 389 s.

18 İstanbul: Dilek Matbaası, 1980 (Eser şu makalenin ayrı basımıdır: İsmail Lütü Çakan, “1876-1976 Arası Türkiye’de Hadis Çalışmaları Bibliyografyası (Kitaplar)”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, 1980, c. 4, sy. 3, s. 33-55).

19 İsmail Lütü Çakan, *Hadis Edebiyatı: Çeşitleri-Özellikleri-Faydalanma Usulleri*, 2. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1989.

Bibliyografyası ile ondan üretilen *Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslâmî Eserler Bibliyografyası*,²⁰ *Türkiye Bibliyografyasında Yayınlanan Dini Eserlerin Bibliyografyası* (1963-1975)²¹ ve *Türkiye Bibliyografyasında Yayınlanan Dini Eserlerin Bibliyografyası* (1928-1962)²² gibi kaynaklardan takip etmek mümkündür. Çakan'ın bu çalışması ile müstakil hadis bibliyografyaları başlamış oldu.

Çakan bibliyografyayı hazırlarken, cumhuriyet dönemi eserleri için ağırlıklı olarak *Türkiye Bibliyografyası*'nı, cumhuriyet öncesi içinse İstanbul kütüphanelerinin kayıtlarını kullanmıştır.²³ Eserde matbu-mahtut kitaplar ile doktora tezleri dikkate alınmış, makalelere yer verilmemiştir. Bibliyografyanın 1980 baskısında eserler “1876-1908”, “1909-1928”, “1929-1950” ve “1951-1976” şeklinde dört bölümde incelenmiş ve her bölüm kendi içinde yazar adına göre alfabetik olarak düzenlenmiştir. Yine bu baskıda, farklı dönemlerde yer verilen eserler, en sonda alfabetik bir liste halinde bütün olarak yeniden sıralanmıştır.²⁴

Çakan'ın bu bibliyografyası, yine kendisine ait *Hadis Edebiyatı* adlı eserin çeşitli baskılarında da ek olarak neşredilmiştir.²⁵ Bu sonraki baskılarda, bibliyografyanın ilk halindeki dört döneme yeni dönemler (mesela 2. baskıda “1976-1989” dönemi, 5. baskıda “1989-1995”, “1995-2002” dönemleri) eklenmiştir.²⁶ Ancak bu ilavelerin bulunduğu *Hadis Edebiyatı* baskılarında -en azından bizim gördüğümüzde- indeks hazırlanırken bu bibliyografya dikkate alınmadığı için, bibliyografyadaki eserleri yahut müellifleri *Hadis Edebiyatı*'nın indeksinde bulmak mümkün değildir. Dolayısıyla herhangi bir ilavenin yapılmadığı ilk dört dönem için bibliyografyanın orijinal hali olan 1980 baskısı, *Hadis Edebiyatı*'ndaki neşirlere göre daha kullanışlıdır. Diğer yandan, hem orijinal baskıda hem ilaveli baskılarda Çakan'ın bibliyografya hakkında yaptığı değerlendirmeleri görmek de mümkündür.

B. Mahmut Yeşil, *Hadis Bibliyografyası ve Gelişimi (H. 1101-1411 / M. 1689-1990)*²⁷

Mahmut Yeşil bu bibliyografyayı, 1989'da bitirdiği yüksek lisans tezini²⁸ tamamlamak üzere doktora semineri olarak hazırlamıştır. Bibliyografya hem tarihî hem

20 Osman Öztürk-Bekir Topaloğlu, *Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslâmî Eserler Bibliyografyası* (1923 - 1973), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1975, VII+171 s.

21 Nesrin Bazlamatçı, Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1977, 461 s.

22 Orhan Özkan, Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1977, 222 s.

23 Çakan, *Hadis Çalışmaları Bibliyografyası*, s. 3.

24 Bkz. Çakan, *Hadis Çalışmaları Bibliyografyası*, s. 18-24.

25 Msl. bkz. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 2. baskı, s. 270-279; a.mlf., a.g.e., 5. baskı, s. 311-328.

26 Bkz. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 2. baskı, s. 270-279; 5. baskı, s. 311-328.

27 Konya: 1990.

28 Mahmut Yeşil, “Hadis Bibliyografyası ve Gelişimi H. 700-1100/M. 1300-1688”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1989. Ali Osman Koçkuzu'nun danışmanlığında hazırlanan bu yüksek lisans tezinin kapsamı dışında kalan dönemlerin bibliyografyası yine Koçkuzu'nun danışmanlığında Zekeriya Güler tarafından hazırlanmıştır. Bkz. Zekeriya Güler, “Hadis ➔

coğrafi açıdan Türkiye Cumhuriyeti ile kendisini sınırlamış olmamakla birlikte, özellikle cumhuriyet sonrası eserlere de yer vermesi itibarıyla burada konu edinilmiştir.

Bibliyografyaya konu olan eserler “Hadis Fürûu” ve “Hadis İlimleri” şeklinde iki ana başlık altında, yine kendi içinde konulara ayrılmak suretiyle hazırlanmıştır. “Hadis Fürûu” başlıklı birinci bölümde 511 müellife ait 570 eser, “Hadis İlimleri” başlıklı ikinci bölümde 475 müellife ait 532 eser zikredilmiştir.²⁹ Ancak unutulmamalıdır ki bunların büyük bir kısmı cumhuriyet öncesine ve Arap coğrafyasına ait eserlerdir. Her başlık altındaki eserler müelliflerine göre kronolojik olarak listelenmekte, nadiren eserlerin muhtevaları yahut matbu olup olmadıkları hakkında bilgi verilmektedir. Sonunda indeks yer almadığı için, eserin kullanımı herkes için kolay değildir. Buna rağmen eser, cumhuriyet dönemi hadis bibliyografyaları içinde ilk örnekler arasında yer alması yönüyle önemlidir.

C. Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*³⁰

Kettânî'nin hadis kaynaklarının tanıtımını esas alan *er-Risâletü'l-müstatrafe* adlı bibliyografik çalışmasının orijinalinden ziyade Türkçe tercümesi Türk okuyucu açısından büyük önem arz etmektedir. Zira mütercim Yusuf Özbek, esere ilave ettiği dipnotlarla onun hacmini iki üç kat arttırmıştır. Bu dipnotların en önemli özelliği ise, eser boyunca zikredilen kitapların dünyadaki ve Türkiye'deki yazma eserler kütüphanelerindeki yerini göstermesidir. Başka bir ifadeyle bu eserin özellikle dipnot kısımları, klasik hadis literatürünün Osmanlı ve Türk kütüphanelerindeki izdüşümünü takip etmeyi sağlaması açısından önem arz eder. Özbek bu dipnotlara cumhuriyet dönemindeki hadis çalışmalarını da ilave etmiş olsa şüphesiz çok daha kıymetli bir çalışma ortaya çıkmış olurdu. Eserin orijinalindeki yanlışları düzelterip eksikleri tamamlayan Özbek'in kitabın sonuna koyduğu şahıs ve eser indeksleri de son derece kullanışlıdır.

D. Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*³¹

Mücteba Uğur'un bu eseri, mahza cumhuriyet dönemi hadis çalışmalarıyla ilgili olmayıp, bunları kısmen ihtiva eder. Eserin kapsamı çok daha geniştir ve bütün İslam tarihi boyunca hadis alanında üretilmiş olan telifâtı olabildiğince ihata etmek amacıyla yazılmıştır. Bağdatlı İsmail Paşa'nın *Hediyetü'l-ârifin*'i, Muhammed b. Cafer el-Kettânî'nin *er-Risâletü'l-müstatrafe*'si, Carl Brockelmann'ın *GAL* olarak

Bibliyografyası: Doğuş ve Gelişimi: H. I-IV/M. VI-X”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1988; a.m.f., “Hadis Bibliyografyası H. V-VII / M. XI-XIII”, Doktora Semineri, Selçuk Üniversitesi, 1989. Bu son iki eser birleştirilerek ve ilavelerle zenginleştirilerek neşredilmiştir: Zekeriya Güler, *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü*, Konya: Adal Ofset, 2002, 330 s.

29 Yeşil, “Hadis Bibliyografyası”, s. 65, 121.

30 Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Hadis Literatürü: er-Risâletü'l-müstatrafe li-beyâni meşhûri kütübî's-sünneti'l-müşerrefe*, çev. Yusuf Özbek, İstanbul: İz Yayıncılık, 1994, XLII+555 s.

31 Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, VIII+394 s.

bilinen *Geschichte der Arabischen Litteratur*'ü ve Fuad Sezgin'in *GAS* kısaltmasıyla bilinen *Geschichte des Arabischen Schrifttums*'u gibi eserlerden yararlanmak suretiyle hazırlanan bu bibliyografya, hadis usûlünün ve ilimlerinin muhtelif başlıklarına göre alfabetik olarak düzenlenmiş, her harf/konu içinde yer alan eserler ise kronolojik sıralanmıştır. Eserin cumhuriyet dönemi hadis bibliyografyasını ilgilendiren kısmı, bazı harflerin/konuların sonunda cumhuriyet döneminde üretilmiş eserlere de yer vermesidir. Ancak her başlıkta bu konuya hassasiyet gösterilmediği gözden ırak tutulmamalıdır.³² Eserin baş tarafında yer alan "Hadis Edebiyatının Tanımı, Kapsamı ve Doğuşu" başlıklı giriş kısmında da (s. 1-29) ağırlıklı olarak ilk yüzyıllara odaklanan bir tarihî tasvir yapılmakta, bu dönemlerle ilgili hıfz, kitabet, tedvin, tasnif, altın çağ vb. mutad dönemlendirme anlayışı üzerinden hareket eden bir resim sunulmaktadır.

E. Yavuz Ünal, *Cumhuriyet Türkiye'si Hadis Çalışmaları (1920-1997)*³³

Eserin aslı müellifin yüksek lisans tezidir.³⁴ Ünal bu çalışmasını ilk olarak *Cumhuriyet Türkiye'si Hadis Çalışmaları Bibliyografyası (1920-1992)*³⁵ adıyla 1993'te yayımlamıştır. Ardından birtakım ilavelerle 1997'ye kadar getirerek 1997'de yeniden neşretmiştir.

Aşağıda ayrıca tanıtılacak olan ve İSAM mensubu bir grup araştırmacı tarafından hazırlanan *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu* neşredilene kadar en geniş kapsamlı ve kullanışlı bibliyografya Yavuz Ünal'ın bu eseri olmuştur. Eserin bibliyografya kısmı kadar, giriş bölümü de önemlidir. Burada, hadis tarihi boyunca telif edilen eserler "Tespit Devri: H. 1-99", "Tedvin Devri: H. 99-116", "Tasnif Devri: H. 116-360", "Tehzib Devri: H. 360-656", "Duraklama ve Gerileme Devri: H. 656-1300" ve "Tekrar Diriliş Devri: H. 14. Asır" şeklinde başlıklara ayrılarak, türlerine ve muhtevalarına göre kısaca tanıtılmaktadır. Bu giriş kısmı, bugünkü veriler ışığında, gerek başlıkları gerekse bu başlıklarda verilen tarih aralıkları açısından yeniden gözden geçirilmesi ve belki tadil edilmesi gerekse de, yazıldığı dönem itibarıyla önem arz eden bir kısımdır.

Ünal'ın bibliyografyasının esas kısmı, yani eserlerin listelendiği bölüm şu altı başlıktan oluşmaktadır: "Bitirilmiş Doktora ve Doktora Üstü Çalışmaları (s. 51-98)"; "Devam Etmekte Olan Doktora Tezleri (s. 99-101)"; "Bitirilmiş Yüksek Lisans Çalışmaları (s. 103-179)"; "Devam Etmekte Olan Yüksek Lisans Tezleri (s. 182-185)"; "Yayınlanmış Eserler (s. 187-214)"; "Yayınlanmış Makaleler (s. 215-248)". Bu başlıkların her biri, tez, eser veya makale adına göre alfabetik

32 Bir örnek olarak "Nâsihu'l-hadis ve Mensûhuhû" başlığına (s. 220-221) bakılabilir. Bu kısımda, Türkiye'de nâsih-mensûh konusunda yapılan ilk doktora tezi olarak, Uğur'un eserinden yirmi yıl önce hazırlanıp on yıl önce neşredilen Ali Osman Koçkuzu'nun *Hadiste Nâsih Mensûh Meselesi* adlı tezine atıf yoktur. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

33 Samsun: Etüt Yayınları, 1997, 255 s.

34 Yavuz Ünal, "Cumhuriyet Türkiye'si Hadis Çalışmaları Bibliyografyası (1920-1992)", Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1993, IX+180 s.

35 Samsun: 1993, IX+180 s.

düzenlenmiştir. Bu aynı zamanda, bibliyografyanın zayıf yönünü teşkil etmektedir. Zira eserin sonunda bir indeks yer almadığı için, yazar adına göre arama yapmak mümkün değildir ve ancak eser adı bilindiği takdirde bibliyografyadan istifade etmek mümkündür. Nitekim bibliyografyanın neşredildiği yıl müellif, belki de bu zorluğun farkına varıldığı için, bibliyografyada yer alan tezleri yazar adına göre alfabetik olarak sıraladığı ayrı bir bibliyografik makale neşretmiş, eserdeki yazar indeksi eksikliğini bu yolla gidermiştir.³⁶ Bibliyografyanın sonuç kısmı da yeni bir başlıkla, makale olarak ayrıca basılmıştır.³⁷

Bibliyografyada tezlerle ilgili kısımlarda, künyeler verildikten sonra her tezin amacı ve muhtevası kısaca tanıtılmakta, bunların alt başlıkları veya içindekiler kısımları mümkün olduğunca verilmektedir. Ünal'ın bu bibliyografyası, İSAM'ın tezler kataloğunun ilk baskısı 2008'de neşredilene kadar, yani yaklaşık 15 yıl boyunca, Türkiye'deki en geniş kapsamlı akademik hadis çalışmaları bibliyografyası olma özelliğini korumuştur.

F. Resul Yıldırım, "Hadis ile İlgili Makaleler Bibliyografyası (1950-2004)"³⁸

Yavuz Ünal'ın bibliyografyası, yayımlanışından sonraki on yıl içinde yeni birtakım bibliyografyaların hazırlanmasına dolaylı da olsa etki etmiş görünmektedir. Zira bu dönemde yayımlanan bazı bibliyografyalarda muhteva ve sunum tarzı açısından onun tesirini az çok görmek mümkündür. Bunlardan ilki, Resul Yıldırım tarafından Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde bitirme tezi olarak hazırlanan "Hadis ile İlgili Makaleler Bibliyografyası (1950-2004)" başlıklı çalışmadır. Ahmet Yücel'in danışmanlığında hazırlanan bu bibliyografya, o döneme kadar Türkiye'de hadis makaleleri bibliyografyasının bulunmamasından şikayetle başlamaktadır.³⁹ Belli ki bu görüş ifade edilirken, Yavuz Ünal'ın eserinin son kısmında yer alan makaleler bibliyografyası kısmı gözden kaçırılmıştır.

Yıldırım'ın bibliyografyası üç bölümden oluşmaktadır. "Dergilere Göre Hadis Makaleleri (s. 8-74)" başlıklı birinci bölümde ilahiyat fakülteleri dergileri ile diğer dergiler iki ayrı grupta incelenmiş, ayrıca sempozyum tebliğleri de burada sıralanmıştır. Bu bölümün birinci kısmında 21 ilahiyat fakültesi dergisi, ikinci kısmında üniversite dışında yayın yapan 24 dergi, 5 adet de sempozyum taranmıştır. Birinci bölümün tamamında, önce dergi isimleri alfabetik olarak sıralanmış, ardından her dergi içindeki makaleler yazar adlarına göre alfabetik olarak verilmiştir. İkinci bölüm "Makale Adlarına Göre Fihrist (s. 75-128)" başlığını taşımaktadır. Üçüncü bölüm ise "Müellif Adlarına Göre Fihrist (s. 129-184)" başlıklıdır. İkinci ve üçüncü bölümler, Yavuz Ünal'ın bibliyografyasında görülmeyen ancak bibliyografya türü kitaplar için elzem olan indeks çalışmalarıdır. Ünal'ın eserindeki makaleler bibliyografyasına göre daha zengin bir görünüm arz

36 Yavuz Ünal, "T.C. İlahiyat Fakültelerinde 1957-1997 Yılları Arasında Hadis Anabilim Dalında Yapılan Tezler Bibliyografyası", *İslâmî Araştırmalar*, 1997, c. 10, sy. 3, s. 197-203.

37 Yavuz Ünal, "Cumhuriyet Türkiye'si Hadis Çalışmaları Üzerine", *İslâmî Araştırmalar*, 1997, c. 10, sy. 1-2-3, s. 174-177.

38 Bitirme Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005, 184 s.

39 Yıldırım, "Makaleler Bibliyografyası", s. 6.

eden bu çalışma, İSAM tarafından hazırlanan İlahiyat Makaleler Veri Tabanı açılana kadarki en geniş hacimli makale bibliyografyasıdır.

G. Nesibe Sarıyılmaz, “1990-1999 Yılları Arasında Hadis İlmi ile İlgili Yayınlanmış Eserler”⁴⁰

Ahmet Yücel’in danışmanlığında hazırlanan ikinci bibliyografik bitirme tezi olan bu çalışmada Nesibe Sarıyılmaz, yukarıda tanıtılan İsmail Lütü Çakan’ın *Hadis Edebiyatı* ve Yavuz Ünal’ın *Hadis Çalışmaları Bibliyografyası*, bazı internet sayfaları ve yayınevlerinin katalogları gibi kaynaklardan yararlanmak suretiyle, Türkiye’de 1990 sonrasındaki on yılın hadis alanındaki hasılasını derlemiştir. Muhteva ve metodun anlatıldığı kısa bir girişin ardından gelen şu altı bölüm eserin esasını oluşturmaktadır: “Hadis Tarihi ile İlgili Eserler (s. 4-12)”; “Hadis Usûlü ve Hadis İstılahları ile İlgili Eserler (s. 13-32)”; “Hadislerin Anlaşılması ve Yorumlanması ile İlgili Eserler (s. 33-60)”; “Derleme Hadis Kitapları (s. 61-86)”; “Hadis Literatürü ile İlgili Eserler (s. 87-93)”; “Hadis Alimleri ile İlgili Eserler (s. 94-99)”.

İç düzen ve tertip açısından Yavuz Ünal’ın *Hadis Çalışmaları Bibliyografyası*’nın bariz etkisinin görüldüğü bu çalışmada, yine onda olduğu gibi her bölüm kendi içinde eser adına göre alfabetik olarak sıralanmakta, eserlerin künyeleri verildikten sonra muhtevaları kısaca tanıtılmaktadır. Ayrıca, belki de Ünal’ın eserindeki eksikliğin farkına varılmasının bir sonucu olarak, bu bibliyografyanın sonunda hem yazar hem eser adına göre düzenlenmiş indeksler yer almaktadır. Bu sebeple iki bibliyografyanın kesişim noktaları olan 1990-1997 arası hadis eserlerini takip edebilmek açısından bu bibliyografya, Ünal’ın eserinden daha kullanışlıdır.

H. İsmail E. Erünsal-Mustafa Birol Ülker-Fatih Çardaklı, *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2010)*⁴¹

Bu çalışma, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) kütüphanesinin bir hizmeti olarak hazırlanan Türkiye Tezler Veri Tabanı’nın bir ürünüdür. Kataloğun matbu üç versiyonu bulunmaktadır. İlk versiyon 1953-2000 tarihlerini kapsayacak şekilde hazırlanmıştır.⁴² Aynı yıl basılan ikinci versiyon 2001-2007 arasını kapsamaktadır.⁴³ Üçüncü versiyon ise 2012’de basılmış olup 1953-2010 arasını kapsamaktadır. Bu tarihten günümüze (2016) kadar tamamlanan veya halen devam etmekte olan tezleri ise aynı bibliyografyanın hazırlanmasına kaynaklık eden ve www.isam.org.tr ana sayfası altında hizmet veren İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı’ndan⁴⁴ takip etmek mümkündür.

40 Bitirme Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007, VIII+106 s.

41 İsmail E. Erünsal, Mustafa Birol Ülker, Fatih Çardaklı, *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2010)*, İstanbul: İsam Yayınları, 2012, 1060 s.

42 İsmail E. Erünsal-Fatih Çardaklı-Mustafa Birol Ülker, *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu I (1953-2000)*, İstanbul: İsam Yayınları, 2008, 472 s.

43 İsmail E. Erünsal-Fatih Çardaklı-Mustafa Birol Ülker, *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu II (2001-2007)*, İstanbul: İsam Yayınları, 2008, 480 s.

44 04.09.2016: <http://ktp.isam.org.tr/?url=tezi/h/findecreords.php>

Bu bibliyografya -bazı eksikliklerine rağmen-⁴⁵ Türkiye’de ilahiyat alanında yapılan çalışmaları kapsayan en geniş hacimli bibliyografyadır. Dolayısıyla, hadis alanında yapılan akademik çalışmaları da bu eserden kolaylıkla takip etmek mümkündür. 1953-2010 arasındaki çalışmaları kapsayan katalogun son baskısında Hadis Bilim Dalı’nda gerçekleştirilmiş 869 tez görülmektedir. Bunların 6’sı doçentlik, 196’sı doktora, 667’si yüksek lisans tezidir.⁴⁶ 2016 yılına kadar gelen kayıtları içeren online versiyona bakıldığında ise tamamlanmış doktora tezlerinin 248’e; yüksek lisans tezlerinin 882’ye ulaştığı görülmektedir.

Bibliyografyanın baş tarafında birtakım istatistik bilgilere yer verilen tablolar da bulunmaktadır. Bu tablolarda, ilahiyat tezlerinin türlerine, anabilim dallarına, bilim dallarına, üniversitelere ve yıllara göre dağılımlarına dair istatistikleri bulmak mümkündür.

Bu bibliyografya ve veri tabanı aynı zamanda hadis lisansüstü çalışmalarının hangi üniversitelerde ve kimlerin etrafında yoğunlaştığını takip etmeye de imkan vermektedir. Bu gözle kısa bir araştırma yapıldığında Türkiye’deki hadis lisansüstü çalışmalarının en fazla Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde yapıldığı görülür. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde 206 yüksek lisans 58 doktora; Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde 96 yüksek lisans 70 doktora; Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde 99 yüksek lisans 22 doktora yapılmıştır. Bu gibi konularla ilgili olarak aşağıda daha fazla değerlendirme yapılacaktır.

II. Türkiye’de Hadis İlminin Umûmî Manzarası Hakkında Yapılmış Değerlendirmeler

A. Ali Osman Koçkuzu, “Hadis Öğretim ve Eğitiminde Ne Yaptık? Neler Yapabilirdik?”⁴⁷

Türkiye üniversitelerindeki hadisçilerin kendi alanlarının sorunlarını konuşmak üzere tertip ettikleri belki de ilk geniş katımlı toplantı olan *Hadis’in Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*’nda (Samsun: 14-15 Ekim 1993) tebliğ olarak sunulan bu çalışmada Koçkuzu hadisçiler adına hem bir geçmiş muhasebesi yapmakta hem de geleceğe dair tekliflerde bulunmakta ve öngörülerini dile getirmektedir. Koçkuzu’nun

45 Muhtemelen ilgili üniversite ve fakültelerin yeterince işbirliği yapmaması sebebiyle, İSAM İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı’nda, eski ve yeni bazı tezlerin kaydını bulmak mümkün değildir. Mesela, elinizdeki çalışma vesilesiyle ihtiyaç duyulan şu iki teze Veri Tabanı’ndan ulaşılamamaktadır: Übeydullah Pilatin, “Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Faaliyet Gösteren Geleneksel Eğitim Kurumları (Medreseler) Üzerine Bir Araştırma (Batman Diyarbakır ve Siirt Örneği)”, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2011; Zeynep Başaran, *Tarihte Hadis Meclisleri ve Gerede Hadis Meclisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009.

46 Erünsal-Ülker-Çardaklı, *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2010)*, s. 16-18.

47 Ali Osman Koçkuzu, “Hadis Öğretim ve Eğitiminde Ne Yaptık? Neler Yapabilirdik?”, *Hadis’in Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu (14-15 Ekim 1993)*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1993, s. 189-210.

makalesi öncelikle, ilahiyat fakültelerinin açılmasının üzerinden 40 yıldan fazla sürenin geçmiş olduğu o dönemde hala birçok idarî, teknik ve organizasyonel sorunla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. İlahiyatçıların ve özellikle hadisçilerin dil sorunları yüzünden ilmî manada araştırma ve ders yapamamaları, genel bilgi verme dışında bir hedefin olmaması, geçmişte kalmış teorik meselelere gerektiğinden fazla ağırlık vermeleri gibi problemlere temas eden Koçkuzu, aynı zamanda o güne kadarki akademik üretimi ve sorunlarını da kısaca değerlendirmektedir.

Koçkuzu'nun makalesinin ağırlık noktasını, hadis eğitim ve öğretimiyle ilgili "Yapılması Gerekenler" başlığı oluşturur. Onun bu başlık altındaki tespitleri ve ilgili teklifleri, 1993 itibarıyla hadis ilminin üniversitelerdeki durumunu resmeder. İlahiyatçılar ve hadisçiler arasındaki organizasyon ve koordinasyon eksikliğinden, ilahiyatlarla ilgili bir master planının bulunmamasından yakınan Koçkuzu, akademik çalışmalarda bütünlüğün sağlanması ve tekrarların önlenmesi adına bir koordinasyonun gerekli olduğuna işaret eder ve "İlahiyat Fakülteleri Koordinasyon Kurulu"nun oluşturulmasını teklif eder. Master plan çerçevesinde araştırma ve yayında planlamaya gidilmesi, özellikle doktora tezlerinin neşredilmesi, ders kitabı ve kaynak eserlerin hazırlanması, hadis ilimlerinde yeni anabilim ve bilim dallarının tespit edilmesi, rivayet ve dirayet yönünü ilgilendiren küçük çaplı disiplinlerin oluşturulması, fakültelerin hadis bölümlerinin kendi içinde ihtisaslaşmaya yönelmesi, diğer ilim dallarıyla irtibatın ve işbirliğinin sağlanması, hadis bilim dalı için bir kaynak envanterinin çıkartılması gibi hususların gerekliliğine de işaret eder. Araştırma görevlilerinin seçiminde ehliyete önem verilmesi, onların yetiştirilmesinde planlı hareket edilmesi ve bu plan dahilinde farklı uzmanlık alanlarına yönlendirilmeleri gibi tekliflerini de dile getirir. Akademisyenlerin ve özellikle araştırma görevlisi seviyesindeki genç nesillerin birbirlerini tanımalarına imkan veren, tanışmalarını sağlayan toplantı tertibi, bülten neşri gibi zeminlerin hazırlanması gerekliliği de Koçkuzu'nun dile getirdiği hususlardan birisidir. Koçkuzu son olarak Türkiyeli hadisçilerin dil problemine ve eserleriyle dünyaya açılmama sorunlarına temas eder.

Yukarıda da dile getirildiği üzere Koçkuzu'nun bu tebliği, akademik hadisçiliğin o güne kadarki serencamını oldukça başarılı biçimde resmeden ve sonrası için dikkate değer tekliflerde bulunan bir çalışmadır. Bunlar sadece Koçkuzu'nun şahsî görüş ve teklifleri olmaktan ziyade, dönemin birçok hadisçisinin ortak kanaati gibidir. Nitekim bu görüşlerin dile getirilmesinden sonraki 8-10 yıl içinde, burada bahsedilen hususlardan birçoğunun çözümüne matuf adımların atıldığı, kimi sorunların çözüme kavuşturulduğu görülür.

B. Selahattin Polat, "Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri"⁴⁸

Polat'ın bu makalesinin aslı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) tarafından 14-17 Nisan 2005 tarihlerinde düzenlenen "Modern Dönemde Dinî İlimlerin Temel Meseleleri" başlıklı toplantıda sunulan bir tebliğdir. Tebliğ,

48 Selahattin Polat, "Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri", *Modern Dönemde Dinî İlimlerin Temel Meseleleri*, İstanbul: İsam Yayınları, 2007, s. 211-248.

başlangıcından 2003 yılına kadar cumhuriyet dönemi Türkiye’inde üniversitelerdeki hadis ilminin durumunu en iyi özetleyen çalışmalar arasında yer alır. Eserde öncelikle “Son Yüzyılda Türkiye’de Hadis Çalışmaları” başlıklı kısım (s. 212-222) önemlidir. Bu kısımda “Cumhuriyet Öncesi”, “Cumhuriyet’ten 1983 yılına kadar”, “1983’ten günümüze kadar” gibi başlıklarda son yüzyılın hadis çalışmalarının tarihi seyri anlatılır. Ardından Türkiye’de hadis alanında yapılmış akademik çalışma ve yayınların sayısı, şekil ve dağılım açısından analizi yapılır. Burada ilahiyat fakültele-
rindeki tezlerin onar yıllık dönemlere, kurumlara, üniversitelere ve danışmanlara göre dağılımı gösterilir. Hangi üniversitelerin ne tür konular çalıştırdığını; kimlerin daha fazla danışmanlık yaptığını, dolayısıyla hadis çalışmalarının ana eksenini belirlediğini; Türkiyeli hadis uzmanlarının odaklandığı konuların neler olduğunu vb. buradaki veri ve analizlerden takip etmek mümkündür. Bu kısmın son başlığı ise Türkiye’deki hadis tezleri ve makalelerin konu dağılımı, içerik analizi ve eleştirisine ayrılmıştır.

Bitiş noktası olarak 2003 yılını esas almış görünen Polat’ın bu araştırmasının üzerinden neredeyse 15 yıl geçmiştir. Polat’ın analizlerini yapmak için veri topladığı dönemde sadece 23 ilahiyat fakültesi vardı. Bugün ise ilahiyat fakültelerinin sayısı yüzü geçmiş durumdadır. Dolayısıyla Polat’ın makalesinin benzerlerinin yeniden yazılması, bu sayısal artışın muhtevaya beklendiği kadar zenginlik katıp katmadığının incelenmesi gerekmektedir. Aslında bu kabil durum değerlendirmelerinin belki de her beş yılda bir tekrarlanması gerekir. Bu hem geçmişin muhasebesi hem geleceğin planlanması açısından önemlidir.

C. Mehmet Emin Özafşar, “Hadisin Neliği Sorunu ve Akademik Hadisçilik”⁴⁹

Özafşar, 2000 yılında neşredip 2002’deki ilk Gerede Hadis Meclisi’nin açılış oturumunda tebliğ olarak bir benzerini sunduğu bu makalesinde iki ana temayı işlemektedir. Bunlardan birincisi “Hadis” teriminin tarih boyunca kimler tarafından ne şekilde anlaşıldığı, bu anlayışlardaki sorunlu hususlar, günümüzde nasıl anlaşılması gerektiği gibi konuları ele aldığı ve adına “Hadisin Neliği Sorunu” dediği meseledir. İkinci tema ise “Akademik Hadisçilik” konusudur. Özafşar burada, modern dönem itibarıyla üniversite mensubu hadis araştırmacılarının geleneksel hadis ulemasından farklılığı konusuna odaklanmaktadır. Türkiye’de akademik hadisçiliğin başlangıcını Darülfünûn’a kadar götüren Özafşar, bu kurumun müfredatına Hadis Tarihi dersinin konulmasını, geleneksel hadis uleması ile yeni akademik hadisçilik arasındaki kırılma noktası olarak belirler, zira bu dersle birlikte hadis alanında uzmanlaşan akademisyenler artık çalışma nesneleri olan hadisi “kültür tarihi alanı”nın bir parçası olarak görmeye başlamışlardır.⁵⁰

49 Mehmet Emin Özafşar, “Hadisin Neliği Sorunu ve Akademik Hadisçilik”, *İslâmiyat*, 2000, c. 3, sy. 1, s. 33-53.

50 Özafşar, “Akademik Hadisçilik”, s. 44-45.

Özağar, Türkiye’de akademik hadisçiliğın başlatıcısı ve öncü isimleri olarak dört kişiyi ve onların birer eserini öne çıkarır. Bunlardan ilki “Dini ve Gayr-ı Dinî Rivayetler” (1926) müellifi Zakir Kadirî Ugan’dır. Özağar, bütün eksikliklerine rağmen bu eseri Türkiye’deki akademik hadisçiliğın ilk ürünü sayar. İkinci isim, *Buhari’nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar* (1956) adlı eseriyle cumhuriyet Türkiye’sinin ilk hadis doktoru olan Fuad Sezgin’dir. Akademik hadisçiliğın Özağar’ın gözündeki üçüncü büyük ismi, *İslâmî Tenkid Zihniyetinin Doğuşu ve Hadis Tenkidçiliği* (1963) başlıklı doktora tezinin müellifi ve aynı zamanda kendisinin hocası M. Said Hatiboğlu’dur. Dördüncüsü yine Özağar’ın ve Türkiye’deki birçok hadisçinin hocalarından olan, cumhuriyet döneminin ilk hadis tarihinin müellifi (*Hadis Tarihi*, 1977) Talat Koçyiğit’tir. Özağar bu dört isim ve eserlerinin öneminden ayrı ayrı bahsettikten sonra, özellikle Koçyiğit’in eseri vesilesiyle Türkiye’deki hadis tarihi yazımının sorunlarına ve bilhassa dönemlendirme meselesinin önemine işaret eder. İdeal hadis tarihi müelliflerinin dikkat etmesi ve bir hadis tarihi eserinde bulunması gereken hususlara işaret eden Özağar, son olarak on beş asırlık bütün bir hadis tarihini kapsayan yeni bir dönemlendirme yapar ve bunlara yeni isimler önerir.⁵¹ Bunlar “Oluşum Dönemi (hicrî ilk iki asır)”; “Gelişim Dönemi (II.-IV. asır)”; “Açılım Dönemi (V.-X. asır)”; “Daralma Dönemi (XI.-XIV. asır)”; “Yeni Dönem-Dönüşüm Dönemi (Günümüz)” şeklindedir.⁵² Özağar’ın yeni dönemlendirmesine göre günümüz hadisçileri aynı zamanda akademik hadisçilik dönemi olan “Yeni Dönem-Dönüşüm Dönemi” mensuplarıdır. Bu dönem “gerek mantığı gerekse çalışma alanı bakımından geride kalan tüm zamanlardan farklıdır.” Yeni dönemin hadisçisi, “yöntem sorunu”nu halletmeli, kavramsal çerçevesini geliştirmeli, kendine özgü bir “tarih perspektifi”ne sahip olmalı, “kültür tarihi”ni ve özellikle “hadis tarihi”ni yazmalıdır. Üstelik bunları bir yandan geleneksel mirası, bir yandan da yeni dönemin en belirleyici unsurlarından olan “oryantalistik çaba”yı dikkate alarak yapmalıdır.

Özağar’ın hayli ümitvar olduğu bu yeni dönemin günümüzdeki mensupları onun beklentilerini ne kadar karşılamaktadırlar sorusu henüz cevaplanmış değildir. Fakat onun bu çalışması -genelde bütün dünyada özelde Türkiye’de- modern dönemin hadisçilerine tarih içinde rol biçme ve onlara bir misyon yükleme anlamında önemli değerlendirmeler içerir.

D. Mehmet Görmez, “Hadis İlimi ve İslâmî İlimler”⁵³

Bu çalışma, yukarıda zikredilen Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) tarafından 14-17 Nisan 2005 tarihlerinde düzenlenen “Modern Dönemde Dinî İlimlerin Temel Meseleleri” başlıklı toplantıda sunulan bir tebliğdir.

51 Özağar, “Akademik Hadisçilik”, s. 46-53.

52 Özağar, “Akademik Hadisçilik”, s. 49-53.

53 Mehmet Görmez, “Hadis İlimi ve İslâmî İlimler”, *Modern Dönemde Dinî İlimlerin Temel Meseleleri*, İstanbul: İsam Yayınları, 2007, s. 197-204.

Görmez bu tebliğinde, Hadis ilminin bazı klasik usûller, ilim tarihi yahut ilimler tasnifi eserlerindeki yerine işaret ettikten sonra, kendi gözünde hadis ilminin diğer ilimler içindeki yerine ve onlarla ilişkisine odaklanmıştır. Görmez bu konularla ilgili görüşlerini “Hadisin Değeri/Kelam, Usul”; “Hadisin Sübûtu/Hadis, Tarih, Dil, Kıraat”; “Hadisin Delâleti/Usul”; “Hadisin Yaşanması/Fıkıh, Ahlak” gibi başlıklar altında serdetmektedir. Selahattin Polat’ın yukarıda zikredilen makalesiyle aynı oturumda sunulmuş olan bu tebliğ/makale, içerik olarak Polat’ın eserinden hayli farklıdır. Zira Polat’ın sunumu daha çok cumhuriyet dönemindeki hadis çalışmalarının bir hasılasını vermeyi amaçlarken, Görmez hadis ilminin diğer ilimler içindeki yerine ve onlarla ilişkisine odaklanarak ideal bir ilimler sistematığı ortaya koyma amacındadır. Dolayısıyla Polat’ın makalesinde çok sayıda somut veri, rakam, isim yer alırken, Görmez’in tebliği daha çok idealize edilmiş temennilerin dile getirildiği bir sunum görünümü arz etmektedir. Ancak iki tebliğ/makale birlikte okunduğunda daha bütünlüklü bir yapı ortaya çıkmaktadır.

E. İbrahim Hatiboğlu, “Transmission of Western Hadith Critique to Turkey”⁵⁴

Başlığı “Batılı Hadis Tenkidi Anlayışının Türkiye’ye Aktarılması” şeklinde ifade edilebilecek olan yazısında Hatiboğlu giriş kısmı dışında “Türkiye’deki Akademik Hadis Çalışmalarının Dönüm Noktaları (s. 39-48)”, “Akademik Hadis Literatürünün Muhtevası ve Problemleri (s. 48-50)” ve “Oryantalizm: Dil ve Üslupla Bir Gelenek İnşası (s. 50-52)” gibi başlıklara yer verir.

Özafşar gibi Hatiboğlu da “akademik hadisçilik” tabirini kullanır. Her ikisi de akademik hadisçiliğin Türkiye’deki başlangıç noktası olarak Darülfünûn İlahiyat Fakültesi’nin kuruluşuna işaret eder. Ancak Özafşar’ın Türkiye’de akademik hadisçiliğin ilk ürünü olarak Zakir Kadiri Ugan’ın bir makalesini öne çıkarmasına karşılık, Hatiboğlu’nun *Tecrid-i Sarih Tercümesi Mukaddimesi* vesilesiyle Babanzade Ahmed Naim’i ve özellikle *Tarih-i Hadis* müellifi İzmirli İsmail Hakkı’yı dikkate aldığı görülür.⁵⁵ 1876-1949 yılları arasında geleneksel hadisçiliğin son dönemi olarak gören Hatiboğlu, bu iki ismi de Türkiye’deki geleneksel hadis ulehasının son temsilcileri sayar.⁵⁶ Özafşar gibi Hatiboğlu da İzmirli’nin Hadis-i Şerif dersi yerine Hadis Tarihi dersi vermesini, hadisi tarihî ve kültürel bir nesne gibi görme anlayışına giden yolun ilk adımı sayar.⁵⁷

54 İbrahim Hatiboğlu, “Transmission of Western Hadith Critique to Turkey: On the Past and the Future of Academic Hadith Studies”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2006, c. 4, sy. 2, s. 37-53.

55 Hatiboğlu, “Transmission of Western Hadith Critique to Turkey”, s. 40. Metnin ilerleyen sayfalarında Türkiye’deki akademik hadisçiliğin öncülerinden biri olarak satır arasında da olsa Ugan’a işaret edilir (bkz. s. 43), ancak Hatiboğlu’nun esas vurgusu hâlâ İzmirli üzerinedir.

56 Ancak özellikle Ahmed Naim’in geleneksel anlamda bir hadis eğitiminden geçmiş olmadığı hususuna dikkat çekmez.

57 Hatiboğlu, “Transmission of Western Hadith Critique to Turkey”, s. 42.

Hatiboğlu'na göre geleneksel hadis ulemasının son bakiyesi sahneden çekilince, "hadis araştırmalarında gelenekten ayrılış dönemi (1949-1983)" başlamıştır. Bu dönemin başlıca isimleri olarak Muhammed Hamidullah, Fuad Sezgin, Salih Tuğ, Tayyib Okiç, Mehmet Said Hatiboğlu ve Talat Koçyiğit gibi isimlere değinen Hatiboğlu, özellikle Tayyib Okiç'in kurucu ve öğrenci yetiştirici bir hoca olarak durumunu bir önceki dönemde İzmirli'nin durumuna benzetir. Bir önceki dönemde geleneğin son temsilcileri sahneden çekildikleri için bu dönemde akademisyenlerin bir boşluğa düştüklerine değinen Hatiboğlu, bu boşluğun Batı etkisindeki çalışmalarla ve daha çok tercüme yoluyla doldurulmaya çalışıldığına işaret eder.⁵⁸

Hatiboğlu'na göre 1983'ten sonrası Türkiye'de "geleneği olmayan hadis çalışmaları" dönemidir.⁵⁹ Onun gözündeki, ilk dönemin İzmirli'si ile ikinci dönemin Okiç'inin yerini bu dönemde, birçok öğrenci yetiştiren ve Ankara merkezli *İslâmî Araştırmalar* ile *İslâmiyât* gibi dergilerin çıkarılmasına öncülük eden Mehmet Said Hatiboğlu almıştır.⁶⁰ Ancak ona göre bu son dönemde üretilen akademik çalışmaların sayısı çok artmasına rağmen bunların çok azı geleneksel dönemin ürünleriyle, hatta geleneksel dönemin bakiyelerinin ürünleriyle yahut modern Batı'nın akademik ürünleriyle kıyaslanabilecek kalitededir. Hatiboğlu'na göre son periyodun mensupları geleneksel anlamda referans noktalarını ve duruşlarını kaybettikleri için akademik ürünleri yeterince derinlikli değildir ve metodolojik açıdan sorunludur.⁶¹

F. Yavuz Ünal, "Cumhuriyet Dönemindeki Hadis Çalışmalarının Serencamı"⁶²

Ünal'ın bu makalesi aynı zamanda, 2002'de ilk defa toplanan Gerede Hadis Meclisi'nin açılış tebliğidir. Ünal makalenin ilk kısmında, cumhuriyet öncesindeki hadis çalışmaları hakkında umûmî mülâhazalar dile getirir.⁶³ Cumhuriyet dönemindeki hadis çalışmalarını değerlendirmeye başlamadan evvel, bu konuda kendisinden önce yapılmış değerlendirmeleri liste halinde kısaca hatırlatır ki bunlardan bazıları aynı zamanda kendisine ait çalışmalardır (Ünal'ın listesinde yer alan yazıların tamamına yakını elinizdeki çalışmada değerlendirmeye alınmıştır).

Ünal'ın makalesinin ana gövdesini cumhuriyet döneminde üretilen hadislerle ilgili telif-tercüme her türden eserin hangi şartlar altında ve ne gibi motivasyonlarla

58 Hatiboğlu, "Transmission of Western Hadith Critique to Turkey", s. 46.

59 Bkz. Hatiboğlu, "Transmission of Western Hadith Critique to Turkey", s. 46. Hatiboğlu aynı dönemi "gelenekten kopuş dönemi" olarak da anar, bkz. s. 50.

60 Hatiboğlu bu vesile ile Türkiye'deki hadis çalışmalarına katkısı bulunan İstanbul'da *İslam Araştırmaları Dergisi*, Konya'da *Marife*, İstanbul'da *Hadis Tetkikleri Dergisi* ve Adapazarı'nda *Usul İslam Araştırmaları* gibi dergilerin önemine de işaret eder (s. 47).

61 Hatiboğlu, "Transmission of Western Hadith Critique to Turkey", s. 48-50.

62 Yavuz Ünal, "Cumhuriyet Dönemindeki Hadis Çalışmalarının Serencamı", *İslâmî İlimler Dergisi*, 2007, c. 2, sy. 2, s. 229-248.

63 Ünal, "Hadis Çalışmalarının Serencamı", s. 229-232.

üretildiği konusunu işlediği kısım oluşturur. Ünal bu kısımda, ilgili dönemde üretilen eserlerin tek tek listesini vermek yerine, cumhuriyet tarihi boyunca toplumsal ihtiyaç, ortam ve şartların değişmesine bağlı olarak eser üretiminde ve içeriğinde meydana gelen değişim ve dönüşümleri ele alır. Başka bir deyişle Ünal'ın makaledeki amacı, hadis ve sünnetle ilgili olarak cumhuriyet tarihi boyunca öne çıkan, belirleyici olan mesele/tartışma vb. hususları dikkate alarak bir tür dönemeleme yapmak ve bunların hadis literatürünün oluşumundaki etkisini göstermektir. Mesela, hadislerin güvenilirliğinin ve bu güvenilirliği tespit eden yöntemin yetkinliğinin tartışmaya açıldığı dönemlerde "hadisin/sünnetin dindeki yeri" temalı eserlerin çoğalması, ilk hadis edebiyatı/literatür tarihi kitabının⁶⁴ yabancı dilden tercüme edilmesinden sonra bu konuya ilginin artması üzerine Türkçe olarak benzerlerinin yazılması, piyasa şartlarını dikkate alan yayıncıların kullandığı birtakım taktiklerin ve takip ettikleri yayın stratejilerinin üretime yansması, YÖK tarafından akademik unvan elde etmek için hakemli dergide makale yayınlama şartı getirilmesi üzerine hakemli dergilerin ve bunlarda yayınlanan yazıların çoğalması gibi konular Ünal'ın bu bağlamda dikkat çektiği örneklerdir.

Cumhuriyet döneminin ilk yarım yüzyılına nisbetle son dönemlerde teknolojik imkanların artması, kitaplara ve kaynaklara ulaşımın kolaylaşması gibi sebeplerle ilk dönemdeki yayınlarla sonraki dönemin yayınları arasında oluşan kalite farkı da Ünal'ın dikkat çektiği bir başka husustur.

Ünal'ın makalesinin son bölümü akademik camiada üretilen hadis eserleriyle ilgilidir. Ancak burada da ana tema, akademik üretimin arkasında yatan güdü, ihtiyaç ve şartların belirleyiciliği meselesidir. Bu kısımda da önceliklere benzer örnekler veren Ünal'a göre 1990'lı yılların ana temasını oluşturan hadisin dindeki yeri, geçmişte uygulanan hadis metodolojisinin yetersizliği, hadislerle güvenilemeyeceği gibi konular ile "Hadislere Göre..." başlıklı tezlerin artması arasında doğru orantı söz konusudur. Ünal'ın makalesinin bu bağlamda önem taşıyan bir başka yönü, Türkiye'deki hadis çevrelerinde zaman içinde gelişen birtakım söylemlerin sonucunda oluşan Modernist-Muhafazakar yahut Ankara-İstanbul şeklindeki ayrımların akademik üretime yansımalarına dikkat çektiği kısımdır. Ünal, bu tarafların başını çeken isimlerin danışmanlık yaptıkları tezlerde doğrudan veya dolaylı olarak karşı tarafa cevap verme, onu reddetme maksatlı tasarruflarda bulduklarını dile getirmektedir.

Bu makalede, hadis araştırmalarında veya hadisçi camiasında toplumsal şartların ve ihtiyaçların belirleyiciliği ana teması üzerinden konuyu ele almayı prensip edinen Ünal'a göre, Gerede Hadis Meclisi olarak bilinen ve her yıl Türkiye'nin dört bir yanından farklı görüşlerdeki hadisçileri bir araya getiren oluşum dahi, ülkedeki farklı hadis çevreleri arasındaki gerilimden rahatsız olan üçüncü taraf

64 Muhammad Zubeyr Siddiqi, *Hadis Edebiyatı Tarihi: Menşei, Tekamülü, Hususiyetleri ve Tenkidi*, çev. Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1966, 184 s.

mensuplarının bir çözüm arayışı ve ortak pota oluşturma gayretlerinin bir sonucu gibidir.⁶⁵ Ünal'ın bu görüşleri, Türkiye'deki farklı hadis çevrelerini yazı yoluyla kayda geçirmiş nadir örneklerden biri olması sebebiyle ayrıca önemlidir.

III. İlahiyat Fakültelerinde Hadis

Darulfüninun İlahiyat Fakültesi ile başlayan cumhuriyet dönemi ilahiyat tecrübesi neredeyse yüz yaşına ulaştı. Yukarıda bazı örnekleri görüldüğü üzere, cumhuriyet dönemi ilahiyat tecrübesini çeşitli açılardan değerlendiren birçok çalışma kaleme alındı. Bu çalışmalardan bir kısmı umûmî değerlendirmelerdi, bazıları ise özellikle ilahiyat tecrübesinde hadisin yerini gözler önüne sermeye odaklanmışlardı. Zira hadis eğitim ve öğretimi ile bu alanda yapılan akademik üretim, ilahiyat tecrübesinin önemli parçalarından bir tanesidir.

İlahiyatlarda hadisin durumunu genel itibarıyla değerlendiren çalışmalar içinde önemli bir yere sahip olan Selahattin Polat'ın "Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri" adlı tebliğinin sunumunun üzerinden 11 yıl geçti. Son yüzyıldaki hadis tecrübesinin hasılasını vermeye çalışan Polat ve onunla benzer amaçları taşıyan bazı isimler, birtakım farklılıklarla birlikte yüzyıllık tarihi genellikle "1876-1923", "1923-1949", "1949-1983" ve "1983 sonrası" gibi bölümlere ayırarak incelemişlerdir. Bu dönemlerin her birinin belirleyici özelliklerini yukarıda özetlenen ilgili yazılarda ayrıntılı olarak görmek mümkündür.

Polat'ın değerlendirmeleri için bitiş noktası olarak belirlediği 2003 yılı itibarıyla Türkiye'de 23 ilahiyat fakültesi vardı. Bundan yaklaşık on yıl sonra ilahiyatlar üzerine benzer bir değerlendirme yazan Adnan Demircan'ın "Türkiye'de Yüksek Din Öğretiminin Serüveni" başlıklı tebliğinde incelediği ilahiyatların sayısı 63'e ulaşmıştı.⁶⁶ 2016 itibarıyla ise bu sayı 100 civarındadır. Demek ki son on iki on üç yılda ilahiyatların sayısı önceki yetmiş seksen yıla nisbetle yaklaşık dört kat artmıştır. Böylesine hızlı büyümenin sağlıklı bir durum olup olmadığı meselesini bir kenara bırakacak olursak, bu durum acaba genelde bütün eğitim öğretim ortamına, özelde hadis ilmine nasıl yansdı? Mesela akademik üretimde de acaba bu şekilde bir hızlı büyüme söz konusu mudur? Aşağıda, ilahiyat fakültelerinde hadis ilminin günümüzdeki durumuna dair bazı verilerden hareketle bu mesele ele alınacaktır. Yazıldığı dönem itibarıyla Polat'ın makalesi bu konuda yeterli bilgi veren başlıklar içermekteydi. Bu kısımda da onunkilere benzer başlıklar açılacak ve yeni verilerle bunlar mümkün olduğunca geliştirilecektir. Başka bir deyişle, akademisyen ve tez sayıları, tez konuları ve çekim merkezleri gibi başlıklar çerçevesinden bakılarak akademik hadisçiliğin güncel durumu incelenecektir.

65 Ünal, "Hadis Çalışmalarının Serencamı", s. 245-246.

66 Bkz. Polat, "Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri", s. 214; Adnan Demircan, "Türkiye'de Yüksek Din Öğretiminin Serüveni", *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Ulusal Arası Sempozyum)*, İsmail Narin (ed.), Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013, c. 1, s. 51.

A. Sayısal Veriler

Polat'ın tespitine göre Türkiye'de 2003 yılına kadar hadis alanında toplam 570 tez yapılmıştı. Bunlardan 9'u doçentlik, 156'sı doktora, 405'i yüksek lisans-
tı.⁶⁷ 2012'de neşredilen ve 1953-2010 arası kapsayan *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu*'na bakıldığında 2010 itibarıyla hadis doktoralarının 196'ya, yüksek lisans tezlerinin 667'ye ulaştığı görülür.⁶⁸ Bugün aynı kataloğa kaynaklık eden İSAM İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı'ndan araştırıldığında ise 248 hadis doktorası, 883 yüksek lisans tezi tespit edilmektedir. Yine online versiyona göre 2016 itibarıyla devam etmekte olan hadis doktora tezlerinin sayısı 177, yüksek lisans tezlerinin sayısı 378'dir. İlk hadis doktorasının yayınlandığı 1956 itibarıyla yalnızca 1 olan doktora tezi sayısı, 2015 itibarıyla yılda ortalama 10'a ulaşmıştır. Bu sayı aynı zamanda, 2000-2015 yılları arasında hadis doktora tezlerinin yıllık ortalaması olan 8.75'e de çok yakındır. Yine sadece 2015'te tamamlanan hadis yüksek lisans tezlerinin sayısı 67'dir⁶⁹ ki bu da ortalamaya yakındır.

Tezlerin kurumlara göre dağılımı açısından Polat'ın tespitlerini yaptığı dönemle bugün arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Hâlâ ilk üçte sırasıyla Marmara, Ankara ve Selçuk ilahiyat fakülteleri bulunmaktadır. 2016 itibarıyla Marmara İlahiyat'ta 58 doktora 206 yüksek lisans; Ankara İlahiyat'ta 70 doktora 96 yüksek lisans; Selçuk İlahiyat'ta 22 doktora 99 yüksek lisans tezi yapılmış durumdadır. Ankara İlahiyat'taki doktora tezlerinin Marmara İlahiyat'tan daha fazla olmasının sebebi, Polat'ın da daha önce işaret ettiği üzere,⁷⁰ YÖK tarafından doktora programı açmalarına izin verilmeyen ilahiyat fakültelerinin öğrencilerini Ankara'ya göndermeleridir.

1950'li yıllardaki ortam ve üniversite sayısı ile kıyaslandığında bugünkü üniversite sayısının artışı karşısında doktora tezlerinin sayısında beklendiği kadar doğru orantılı bir artış olduğunu söylemek mümkün değildir. Son yıllarda birçok yeni üniversite ve ilahiyat/İslâmî ilimler/din bilimleri fakültesi açılmış olmasına rağmen, bu yeni fakültelerin birçoğunda henüz doktora programlarının başlamış olmasının bundaki etkisini göz ardı etmemek gerekir. 2003'te hadis doktora programı açma izni alan ilahiyat sayısı 11 iken bugün en az 15'tir. Bu alanda son on yılda büyük bir değişim yaşanmadığı görülmektedir. Bu da yeni açılan birçok ilahiyat fakültesi bulunmasına rağmen bunların henüz doktora programı açabilecek mezun profiline ve öğretim üyesi yeterliliğine ulaşmadığını göstermektedir. Büyük ihtimalle önümüzdeki on yılda yeni fakültelerde doktora programlarının açılmasıyla birlikte doktora ve yüksek lisans sayılarında da ciddi bir artış gerçekleşecektir.

67 Polat, "Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri", s. 214-215.

68 Erünsal-Çardaklı-Ülker, *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu*, s. 18.

69 04.09.2016: <http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php> (Veri tabanında tamamlanmış veya devam eden doçentlik tezlerinin kayıt altına alınmasına son verilmiştir).

70 Polat, "Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri", s. 216.

Yukarıdaki üç fakülte dışındaki bazı fakültelerle ilgili doktora ve yüksek lisans verileri şu şekildedir: Uludağ İlahiyat (17 D, 54 YL); Erzurum Atatürk Ü. İlahiyat (22 D, 36 YL); Erciyes İlahiyat (9 D; 51 YL); Dokuz Eylül İlahiyat (12 D, 26 YL); Ondokuz Mayıs İlahiyat (7 D, 19 YL); Necmettin Erbakan İlahiyat (8 D, 14 YL); Süleyman Demirel İlahiyat (7 D, 17 YL); Sakarya İlahiyat (2 D, 47 YL); İstanbul İlahiyat (6 D, 12 YL).

Doktorada Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ön plana çıkarken, yüksek lisans tezlerinde Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin daha fazla öğrenci mezun ettiği görülür. Bu aşamada en fazla tez yaptıran şu beş kişiden dördü Marmara İlahiyat'tandır: İsmail Lütfi Çakan (35), Bilal Saklan (29: Selçuk Ün.), Raşit Küçük (27), Mehmet Yaşar Kandemir (25) ve Ali Akyüz (25). Onları takip eden şu isimler de çok sayıda yüksek lisans tezi yaptırmışlardır: Mehmet Hayri Kırbasoğlu (21), Ali Osman Koçkuzu (18), Bünyamin Erul (18), Mehmet Ali Sönmez (16), Yusuf Ziya Keskin (16), Selahattin Polat (15), Ahmet Yücel (15), Abdullah Aydın (14), Talat Sakallı (14), Emin Aşıkutlu (14), Zekeriya Güler (13), İsmail Hakkı Ünal (10), Mehmet Özşenel (10).⁷¹

En fazla tez yaptıran, başka bir deyişle Türkiye'deki akademik hadisciğliğe yön veren isimlere gelince; Polat'ın tespitlerini yaptığı dönemde ilk üç isim Hayri Kırbasoğlu, İsmail Lütfi Çakan ve M. Yaşar Kandemir şeklindeyken, bugün bu sıralama değişmiş ve İsmail Lütfi Çakan (Marmara: 18 D, 35 YL); Hayri Kırbasoğlu (Ankara: 21 D, 21 YL) ve Bilal Saklan (Selçuk/Necmettin Erbakan: 10 D, 29 YL) şeklini almıştır. Bu verilerden Kırbasoğlu'nun son yıllarda danışmanlık görevi üstlenmediği, önceki listenin bazı hocaları emekli olunca bu dönemde Bilal Saklan'ın öne çıktığı anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki üçlüden sonraki başlıca isimler ise şu şekilde sıralanmaktadır: M. Yaşar Kandemir (Marmara: 9 D, 25 YL); Raşit Küçük (Marmara: 6 D, 27 YL); Ali Akyüz (Marmara: 6 D, 25 YL); Ali Osman Koçkuzu (Selçuk: 10 D, 18 YL); M. Sait Hatipoğlu (Ankara: 18 D, 6 YL); Bünyamin Erul (Ankara: 4 D, 18 YL); Talat Sakallı (Süleyman Demirel: 7 D, 14 YL); M. Ali Sönmez (Uludağ: 5 D, 16 YL); Talat Koçyiğit (Ankara: 14 D, 6 YL); Ahmet Yücel (Marmara: 5 D, 15 YL); Selahattin Polat (Erciyes: 4 D, 15 YL); İsmail Hakkı Ünal (Ankara: 7 D, 10 YL); Yusuf Ziya Keskin (Harran: 1 D, 16 YL); Zekeriya Güler (Selçuk/İstanbul: 3 D, 13 YL); Emin Aşıkutlu (Marmara/Karadeniz: 1 D, 14 YL); Mehmet Özşenel (Marmara: 1 D, 10 YL). Önümüzdeki yıllarda bu hocalar içinde yaptırdıkları tezlerin sayısı açısından Ali Akyüz, Bünyamin Erul, Ahmet Yücel, Yusuf Ziya Keskin, Emin Aşıkutlu ve Mehmet Özşenel gibi isimlerin daha da ön plana çıkacağı tahmin edilebilir.

71 Yukarıdaki bilgiler için bkz. TDV İSAM İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı (04.09.2016): <http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php>

B. Tez Konuları

Selahattin Polat 2003 itibariyle doktora ve yüksek lisans tezlerinin konularını ana hatlarıyla 10 başlıkta toplamıştı. Onun tasnifine göre doktora tezlerinde en çok tercih edilen konu başlıkları biyografi, hadis usulü, Hz. Peygamber ve sünneti türünden konulardır.⁷² Bugün itibariyle tamamlanmış olan 248 hadis doktora tezine bakıldığı zaman ise bu konulardan bazılarında yoğunluğun hala devam ettiği, bunun yanı sıra bazı başka konu başlıklarının ön plana çıktığı görülür. Ancak bu değerlendirmeleri yaparken, konu başlığı belirleme meselesinin kişiden kişiye değişeceği unutulmamalıdır. Polat doktora tezlerini konularına göre 10 başlıkta incelemişken, bugün bu başlıkları daha da çoğaltmak mümkündür. Söz konusu 248 teze bu gözle bakıldığında şöyle bir manzara ortaya çıkmaktadır:⁷³

En çok çalışılan iki konu, açık ara “literatür” (65 adet) ve “biyografi”dir (49 adet). Bunun da sebebi “filan müellif ve filanca eserinin hadis literatüründeki/ tarihindeki yeri” türünden konuların, belki de kavram yahut tarih çalışmalarına göre daha kolay olması sebebiyle yaygın olarak tercih edilmesidir. Bu kabil başlıklar aynı anda iki konuyu birden ilgilendirmektedir.

Literatür ve biyografi çalışmalarından hemen sonra hadis tarihi (44 adet) ve hadis usulü (42 adet) konuları gelmektedir (her iki başlıkta da biraz geniş bir çerçeveden bakılmış, bütüncül bir perspektifle hadis usulünü veya tarihini ele almayı belirli bir meselenin usuldeki/tarihteki yerini inceleyen tezler de usul/ tarih tezi sayılmıştır).

Hadis tarihiyle ilgili bir başka başlık Osmanlı tarihidir. Bu alanda yaklaşık olarak 10 adet doktora tezinin yapıldığını söylemek mümkündür. Bunlardan bazıları kurum tarihi, bazıları biyografi ve literatür, bazıları ise hadis eğitimiyle ilgili çalışmalardır.

“Hadislerde filanca konu” türünden başlıklar, bazen anakronik sonuçlar doğurmasına rağmen hala rağbet görmektedir (29 adet). Ancak bu kabil başlıkların mümkün olduğunca terk edilmesi gerektiği artık söylenebilir. Zira bu tür başlıklar altında yapılan tezler, gerçek anlamda birer kavram çalışmasından ziyade, bir kavramın hadislerdeki yerini basitçe belirlemeye matuf eserlerdir.

Fıkhî ve itikadî açıdan ihtilaf konusu olan meselelerin de nisbeten fazla ilgi gördüğünü söylemek mümkündür (29 adet). Bunlarla yakından ilişkili bir başka konu başlığı hadisin diğer ilimlerle bağlantısı, ilişkisi üzerinden çalışılan konulardır (14 adet).

Gerek bir hadisin tahriri gerekse bir kitabın tamamının tenkitli ve tahriri neşri türünden çalışmalar da yoğun olarak çalışılan konulardandır (14 adet). Bu başlık aslında bir yandan literatürü de ilgilendirmektedir.

72 Polat, “Modern Dönemde Hadis İliminin Temel Meseleleri”, s. 218-219.

73 Bazı tezler birden fazla konu başlığını ilgilendirdiğinden birkaç defa yazılmıştır.

Selahattin Polat “Hz. Peygamber ve Sünneti” başlığı altında 21 doktora tezi olduğunu söylemesine rağmen, biz sadece 6 doktora tezi kaydedebildik. Yapılan tez sayısında o günden bu yana bir düşüş olmadığına göre bu farklılık, Polat’la aramızdaki kriter farklılığından kaynaklanmış olmalıdır. Başka bir deyişle onun “Hz. Peygamber ve Sünneti” başlığı altında değerlendirdiği bazı tezleri biz başka kategorilerde zikretmiş olduğumuzdan böylesi bir farklılık söz konusu olmuştur. Diğer yandan, Polat’ın listesinde “Hadisin dindeki yeri” konusunda hiç doktora tezi yokken, bizim listemizde 8 adet görünmektedir. Bu durum da herhalde benzer bir sebepten kaynaklanmıştır.

Hadis doktora tezlerinin manzarasına bakıldığında kurum tarihi, Osmanlı tarihi ve hadisçiliği, hadis eğitimi, şerhçilik, metin tenkidi, oryantalizm ve hadis ilişkisi gibi konuların hâlâ yeterince çalışılmadığı söylenebilir.

Polat’ın akademik çalışmaları içerik açısından analiz edip eleştirdiği ve sorunlu gördüğü bazı noktaların hâlâ güncelliğini koruduğunu söylemek mümkündür. Mesela hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasına matuf çalışmalarda teorik ve metodik ağırlık, hâlâ olması gerektiği seviyede değildir. Hadis tarihi çalışmaları Polat’ın incelediği döneme göre nicelik olarak çok artmasına rağmen, hadisçilerin tarihçilerle işbirliği yapma yahut onların yöntemlerinden istifade etme konusunda yeterince istekli davrandıklarını söylemek de zordur. Bu konudaki bir olumlu gelişme ise, hadis tarihi denilince artık sadece kuruluş dönemlerinin değil, sonraki dönemlerin de dikkate alınmaya başlamasıdır.

Hadis tezlerine bakılınca görülen önemli bir eksiklik de, belirli fakültelerin belirli konularda/alanlarda/ana temalarda ihtisaslaşması yoluna henüz gidilmemiş olmasıdır. Aralarında ciddi farklılıkların bulunduğu düşünülen çekim merkezleri, fakülteler yahut çevrelerde yaptırılan tezlerin kimi zaman konu, muhteva ve yöntem açısından birbirini andırır durumda olması, gerçek anlamda bir kurum ihtisaslaşması ve ayrışmanın henüz gerçekleşmediğini göstermektedir. Mesela “Türkiye’de hadis usulünün/tarihinin şu alanında, yahut tahrir ve tenkitli neşir konusunda, yahut biyografi çalışmak istesem nereye gitmeliyim?” sorularına otomatik olarak verilecek bir cevap henüz yoktur. Önümüzdeki bir iki on yıllık sürede böyle bir ihtisaslaşmayı gerçekleştirmek akademik hadisçilik açısından büyük bir başarı olarak değerlendirilebilir.

C. Çekim Merkezleri/Akademi İçi-Akademi Dışı Tartışmalar

1990’lı yılların Türkiye’inde akademik hadisçilik alanındaki tartışmalar bugünkünden daha hararetli biçimde sürdürülüyordu. Bunun en büyük sebeplerinden birisi, ülkenin iki büyük şehrinde iki farklı anlayışı temsil ettikleri kabul edilen hadisçilerin temerküz etmiş bulunmasıydı. “Ankara” ve “İstanbul” olarak bilinen bu iki farklı çevre, kimi zaman açıktan kimi zaman dolaylı olarak birbirlerinin hadis ve sünnet anlayışlarını tenkit ediyorlar, bu da hararetli tartışmaların yaşanmasına ve tarafların birbirlerinden gittikçe daha fazla uzaklaşmalarına yol açıyordu. 2000’li

yıllarda ise farklı bir gelişme yaşandı: Gerede Hadis Meclisi olarak başlayan ve zamanla Hadis İhtisas Toplantıları'na evrilen bir meclisin oluşturulması, zaman içinde tarafların birbirlerini tanımalarına, birbirlerinin görüşlerini eskisine göre daha iyi öğrenmelerine vesile oldu.⁷⁴ Bu da -başka birçok sebeple birlikte- tartışmaların hararetinin düşmesine yol açtı. Bugün farklı çevrelerden insanlar eskisine göre daha rahatça bir araya gelip görüşebiliyorlar, sorunlarını tartışabiliyorlar. Bunda bir yandan 90'lı yıllardaki gibi bir çevre/aidiyet anlayışının Türkiye'de diğer birçok şeyle birlikte kaybolması, diğer yandan yukarıda anılan çevrelerin merkezinde yer alan isimlerin farklı meşgalelere yönelmeleri de etkili oldu denilebilir.

Günümüz Türkiye'sinde ise hadis ile ilgili yeni gündemler söz konusudur. Bugünkü Türkiye'de belki de adını "yeni-gelenekçilik" olarak koyabileceğimiz bir anlayış gittikçe yükselmektedir ve muhtemeldir ki bu durum orta vadedeki gelecek açısından en büyük risklerden birisidir. Klasik gelenekten beslendiğini, akademik geleneğe prensip olarak karşı olduğunu söyleyen, kendi içinde birçok rengi ihtiva eden bu kabil anlayışların her geçen gün daha da revaç bulduğu inkar edilmez bir gerçektir. Genelde bütün ilahiyat camiası, özelde ise bu tür tartışmaların merkezinde yer alması en muhtemel grup olan hadis akademisyenleri, henüz bu gelişmelerle ilgili yeterince öngöründe bulunmuş, yorum yapmış ve tavır almış değildirler. Ancak yakın gelecekte -içerik olarak 90'lı yıllardakinden farklı olsa da- yeniden hararetili tartışmaların yaşanacağını söylemek pek de hayalcilik sayılmamalıdır. Aslına bakılırsa bu tür tartışmalar başladı bile denilebilir. Bu tartışmaların nereye doğru evrileceğinde, "tervîc edilen/hakim söylem"ler karşısında duruşunu belirleyecek olan ilahiyatçıların tavrı büyük etkiye sahip olacaktır. Bugün, hakikatte Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine hakaret sayılması gereken bazı unsurların sünnet ve hadis/rivayet kisvesi altında "piyasa"ya sunulduğu bir ortam yaşanmaktadır. Bu güçlü "piyasa"nın taleplerine cömertçe cevap veren hakim söylem taraftarlarının önderleri karşısında ilahiyatçılar tepki göstermekten kaçındıkları sürece umum itibarıyla toplumun hadis/sünnet anlayışının tahrife doğru daha hızlı yol alacağında şüphe yoktur.

IV. Haseki Eğitim Merkezi'nde Hadis

Bugün Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi olarak da bilinen bu kurum, Diyanet İşleri Başkanlığı'nca 20 Ocak 1976'da Haseki Eğitim Merkezi adıyla İstanbul'un Fatih ilçesinde kurulmuştur. Başlangıcından itibaren müfredatında hadis derslerine yer veren kurumda 1999'a kadar hadis dersi olarak sadece Ebu Davud'un *Sünen'i* okunmuştur. Bu tarihten itibaren müfredatta ciddi değişiklikler yapılmış, bu meyanda hadis dersleri çeşitlendirilmiş ve saatleri arttırılmıştır. Böylece hadis usûlünden Mahmud b. Ahmed et-Tahhân'a ait *Teysîru mustalahi'l-hadis* ve (muhtemelen

74 Bu sayıda, Gerede Hadis Meclisi hakkında Abdullah Karahan tarafından kaleme alınmış "Cumhuriyet Türkiye'si Akademik Hadis Araştırmalarına Önemli Bir Açılım Kazandıran Toplantılar Dizisi: Gerede Hadis Meclisi" başlıklı bir değerlendirme yazısı bulunmaktadır.

Zürkânî'ye ait) *Şerhu Manzûmeti'l-Beykûniyye*, ahkam hadislerine dair Abdullah b. Abdurrahman b. Salih Al-i Bessam'ın *Teysîru'l-Allâm Şerhu Umdeti'l-Ahkâm*'ı ve Emîr es-Sanânî'nin *Sübü'lü's-Selâm*'ı gibi eserlerin yanı sıra hadis metinlerinden *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîh-i Müslim*, *Sünen-i Ebû Davud*, *Sünen-i Tirmizî*, *Sünen-i İbn Mâce*, *Sünen-i Nesâî*, *Sünen-i Darimî* ve *Muvatta'* dan seçme kısımlar programa dahil edilmiştir. 2007'de ihtisas programında yapılan düzenleme sonrasında ise hadisle ilgili olarak "Tarih ve Usul", "Klasik Metinler", "Hadis Kaynakları ve Hadis Araştırma Teknikleri", "Tahlil ve Tenkid", "Anlama ve Yorum", "Hz. Peygamber ve Örneklığı" gibi ders başlıkları programa eklenmiştir.⁷⁵ Bugün altı dönem halinde uygulanan müfredatın bütün dönemlerinde hadis derslerinin yer aldığı görülmektedir. Bu dersler şunlardır: "Tarih ve Usul I-II" (1. ve 2. dönem); "Tahlil ve Tenkid I-II" (3. ve 4. dönem); "Anlama ve Yorum I-II" (5. ve 6. dönem); "Klasik Metin I-VI" (1.-6. dönemler).⁷⁶ Her biri 12 hafta süren bu altı dönemde toplam 360 saat hadis dersi okunmaktadır ki bu rakam bugünkü şartlarda Türkiye'deki en yoğun hadis okuma programlarından birisini oluşturur.

V. Günümüz Medreselerinde Hadis

A. Umûmî Manzara

Günümüz Türkiye'sinde hadis eğitim öğretimi sadece ilahiyat fakülteleri, din eğitim merkezleri yahut imam hatip liseleri gibi kurumlarda/okullarda gerçekleştiriliyor değildir. Bazıları bir vakıf veya dernek çatısı altında, bazıları tamamen bağımsız olarak faaliyetlerini sürdüren ancak geleneksel anlamda "medrese" sayılabilecek ortamlarda da yoğunluğu değişmekle birlikte hadis eğitim öğretimi devam etmektedir.

İslâmî ilimler tahsilinin geleneksel yöntemlere bağlı olarak sürdürüldüğü bu medreseler Türkiye'nin birçok bölgesine dağılmış durumdadır. Türkiye'de geleneksel medrese eğitimi denilince akla ilk olarak Doğu ve Güney Doğu bölgeleri gelmekle birlikte, özellikle büyük şehirlerde bu tarz eğitimin devam ettirildiği birçok yapının bulunduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Doğu ve Güney Doğu bölgelerindeki medreselerde hadisin yeri ve önemi dikkate değer bir tartışma konusudur. Nitekim bu medreselerin durumları hakkında son yıllarda yapılan bazı çalışmalarda, hadis eğitim öğretimi konusunun yer aldığı da görülür. Medreselerin "tanınırlığının" çeşitli sebeplerle arttığı son yıllarda, bunlar üzerine oluşturulan literatürün daha da zenginleştiği söylenebilir.

Geleneksel medreseler üzerine oluşan son yıllardaki literatür, bazıları için zaten bilinen fakat birçok kişi açısından beklenmedik bir sonucu ortaya çıkarmıştır. Zira birçok kişinin zihninde bu medreselerde genelde İslâmî ilimlerin

75 Bu bilgiler, kurumun müdürü Adil Bor tarafından kaleme alınan ve şu sayfada yer alan tanıtım yazısından alınmıştır: <http://www.hasekidiyanet.gov.tr/?pnum=122&pt=M%C3%BCd%C3%BCr%C3%BCm%C3%BCz%C3%BCn+Kaleminden+Merkezimizin+Tarih%C3%A7esi> (23.09.2016).

76 <http://www.hasekidiyanet.gov.tr/?pnum=115&pt=> (23.09.2016).

özelde hadisin yoğun biçimde tahsil edildiği kanaati hakimdir. Oysa aşağıda tanıtılacak olan literatür, farklı bir duruma işaret etmektedir: Görüldüğü kadarıyla bu bölgelerdeki medreselerin neredeyse hiçbirinde hadis dersleri müfredatta yer almamaktadır. Bu konu üzerine son yıllarda ortaya çıkan literatür, Doğu ve Güney Doğu medreselerinde hadis derslerinin, esas itibarıyla talebinin gönüllü faaliyeti olarak yürütüldüğüne işaret etmektedir. Bunun sebebi olarak da, sıralı müfredat derslerini okuyup bitiren talebinin kendi kendine hadis okuyabileceği anlayışının hakim olması gösterilmektedir.⁷⁷

B. Literatür

Doğu ve Güneydoğu'daki medreselerin müfredatı hakkında bilgi veren kaynaklar son yıllarda giderek çeşitlenmektedir. Bizzat bu medrese müntesiplerince neşredilen dergiler, hatıratlar (Sadreddin Öztoprak, *Şark Medreselerinde Bir Ömür*)⁷⁸ yahut medreseleri ve müntesiplerini tanıtan eserler (M. Halil Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*;⁷⁹ M. Şerif Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arabkendi*)⁸⁰ ile özellikle 2010 yılından sonra sayıları artmaya başlayan akademik çalışmalar bunlar arasında zikredilebilir. Bu son grupta yer alan eserler arasında aşağıda kendilerinden bahsedilecek olan bir yüksek lisans tezi, iki sempozyum ve bir makale dikkat çeker.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla günümüz Türkiye'sinde Doğu ve Güney Doğudaki medreseler hakkında yapılan tek yüksek lisans çalışması Übeydullah Pilatin'e aittir.⁸¹ Pilatin bu tezinde, ilgili medreseler hakkındaki birçok meselenin yanında bu kurumlardaki müfredatı ve okutulan dersleri de gündemine almıştır. Platin tezinin giriş kısmında bugünkü medreselerde diğer birçok ilim gibi hadisin de okutulduğunu söylemesine rağmen, "sıra kitapları" denilen medrese müfredatını ve okutulan kitapları zikrettiği sayfalarda hadisle ilgili herhangi bir ders ve kitaptan bahsetmez. Ancak Pilatin'in yüz yüze görüştüğü bazı medrese müntesiplerinden edindiği bilgiye göre en azından bazı medreselerde usûl-i hadîs dersi verilmekte, *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîh-i Müslim*, *Riyâzü's-sâlihîn* gibi

77 Msl. bkz. Mehmet Dinçoğlu, "Doğu Medreselerinde Okutulan Hadis Kitapları ve Dersleri (Muş Yöresi)", Fikret Gedikli (ed.), *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler I-II*, Uluslararası Sempozyum (5-7 Ekim 2012), Muş: Muş Alparslan Üniversitesi, 2013, c. 2, s. 591-593; Musa Bağcı, "Medrese Eğitiminde Hadis Birikimi: Diyarbakır Örneği", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2009, c. 1, sy. 1, s. 47-48.

78 İstanbul: Beyan Yayınları, 2003, 189 s.

79 İstanbul: Beyan Yayınları, 2009, 224 s.

80 Muhammed Şerif Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arabkendi: (Muhammed Şerif Arabkendi)*, İstanbul: Kent Yayınları, 2004, 254 s.

81 Übeydullah Pilatin, "Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Faaliyet Gösteren Geleneksel Eğitim Kurumları (Medreseler) Üzerine Bir Araştırma (Batman, Diyarbakır ve Siirt Örneği)", Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2011.

kitaplar okunmaktadır.⁸² Anlaşıldığı kadarıyla bu eserler medrese müfredatını oluşturan sıra kitaplarının dışında gönüllü olarak tahsil edilmektedir.

Yukarıda kısaca değinilen iki sempozyumdan birincisi Muş Alparslan Üniversitesi tarafından düzenlenen “Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler”;⁸³ ikincisi ise Bingöl Üniversitesi tarafından tertip edilen “Uluslararası Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler”⁸⁴ başlıklı sempozyumdur.

Muş'ta yapılan sempozyumda yer alan birçok tebliğ içinden bazıları, doğu medreselerinde hadisin durumunu çeşitli açılardan ele almaktadır. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

Mehmet Dinçoğlu, “Doğu Medreselerinde Okutulan Hadis Kitapları ve Dersleri (Muş Yöresi)”.⁸⁵ Bu tebliğ, sempozyumda hadisle ilgili en dikkate değer verileri sunan çalışmadır. Dinçoğlu günümüzde okutulan bazı hadis kitaplarının isimlerini verdiği gibi (s. 589), aynı zamanda bu medreselerde görev yapan son yıllarda müderrislerin hadis derslerini geliştirmek ve müfredatta ona yer açmakla ilgili çabalarından da bahseder. Dinçoğlu'nun henüz uygulamaya geçmediğini söylediği bu yeni programa göre hadis dersleri hem müfredata girecek hem de sayıları hayli artacak gibi görünmektedir.⁸⁶

İmran Çelik, “Geleneği Olan Medreseler ve Tarihi Kökenleri (Tillo ve Nursin Örnekleri)”.⁸⁷ Çelik'in verdiği bilgiye göre Tillo Medresesi'nde sıra derslerinin yanında *Riyâzû's-sâlihîn, el-Edebü'l-müfred* ve Kütüb-i Sitte'den metinler gönüllü olarak okutulmakta, bu kabil derslerin sayısı son yıllarda giderek artmaktadır.⁸⁸

İsmetullah Sami, “Doğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim: Çokreşî Örneği”.⁸⁹ Bu yazıda da sıra dersleri dışında *Riyâzû's-sâlihîn* gibi hadis kitaplarının okutulduğu zikredilmektedir.⁹⁰

Muhammet Sadık Hamidi, “Doğu ve Güney Doğu Medreseleri'nin Mahiyeti ve Ders Müfredatı'nın Islah Önerisi”.⁹¹ Hamidi, bu medreselerin müfredatında hadis derslerinin bulunmayışını büyük bir eksiklik olarak tespit etmekte ve hadis usulü,

82 Bkz. Pilatin, “Medreseler”, s. 25-33.

83 Fikret Gedikli (ed.), *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler I-II*, Uluslararası Sempozyum (5-7 Ekim 2012), Muş: Muş Alparslan Üniversitesi, 2013.

84 İsmail Narin (ed.), *Uluslararası Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler Sempozyum Kitabı I-II* [Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum) (Bingöl 2012)], Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013.

85 Gedikli (ed.), *Modernleşme Sürecinde Medreseler*, c. 2, s. 579-593.

86 Dinçoğlu, “Doğu Medreselerinde Hadis”, s. 584, dipnot 16.

87 Gedikli (ed.), *Modernleşme Sürecinde Medreseler*, c. 2, s. 105-125.

88 Çelik, “Geleneği Olan Medreseler”, s. 113.

89 Gedikli (ed.), *Modernleşme Sürecinde Medreseler*, c. 2, s. 151-160.

90 Sami, “Doğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim”, s. 157.

91 Gedikli (ed.), *Modernleşme Sürecinde Medreseler*, c. 1, s. 313-328.

hadis metinleri ve şerhleri gibi yeni derslerin müfredata eklenmesi gerektiğini dile getirmektedir.⁹²

Mehmet Salih Ekinci, “Takrîr anî'l-medârisi'l-İslâmiyye fi Turkiya âmmeten ve an Medreseti'l-Felâh fi medineti Konya hassaten”.⁹³ Ekinci, medreselerde eksikliği hissedilen derslerin en önemlisi olarak hadise ve ulûmü'l-hadis'e işaret etmekte, bunların müfredata eklenmesi gerektiğini söylemektedir.⁹⁴

Bingöl'deki “Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler” sempozyumunda da benzer teşhis ve tekliflerin yapıldığı görülür. Mesela Mehmet Yalar, medrese müfredatına “ikisi de muhtasar olmak üzere bir hadis, bir de hadis usulü kitabı” eklenmesi ve bu ikisinin en fazla üç ayda bitirilmesi gerektiğini söylemektedir.⁹⁵ Yusuf Dağ, Mardin medreselerinde hadis okutulduğunu söylemekle birlikte hangi kitabın nasıl ve ne zaman okutulduğu hakkında bilgi vermez.⁹⁶ Muhammed Salih Ekinci, Konya'daki medresesinde okutulan hadis kitapları ve derslerinin listesini verir.⁹⁷ Adem Efe-Ercan Çelik ikilisi, Muş medreselerinde okutulan kitaplar arasında bir manzum hadis usulü zikrederler.⁹⁸ Mustafa Kırkız ise medrese müfredatını ve bu sistemde yer alan ilimleri sayarken hadisten hiç bahsetmez.⁹⁹ Bu da sıra dersleri arasında hadisin bulunmadığını gösterir.

Doğu medreselerindeki müfredatta hadisin yeri konusundaki bir başka dikkate değer çalışma Musa Bağcı'nın Diyarbakır medreselerinde hadis eğitiminin yeri hakkındaki araştırmasıdır.¹⁰⁰ Bağcı'nın bu çalışması Diyarbakır medreselerinde eğitim görmüş 15 civarında kişi ile birebir görüşülerek hazırlanmıştır. Öncelikle Diyarbakır medreselerinin müfredatı hakkında bilgi veren Bağcı, hadisin bunlar arasında yer almadığına işaret etmekte, hadis okumalarının daha çok gönüllü olarak gerçekleştirildiği tespitini dile getirmektedir. Bu gönüllü okumalar sırasında takip

92 Hamidi, “Doğu ve Güney Doğu Medreseleri'nin Mahiyeti”, s. 325-327.

93 Gedikli (ed.), *Modernleşme Sürecinde Medreseler*, c. 1, s. 371-391.

94 Ekinci, “Takrîr anî'l-medâris”, s. 390.

95 Mehmet Yalar, “Şark Medreselerine Analitik ve Eleştirel Bir Bakış”, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum)*, İsmail Narin (ed.), Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, c. 1, s. 93.

96 Yusuf Dağ, “Mardin'de Medrese Geleneği”, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum)*, İsmail Narin (ed.), Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, c. 1, s. 291.

97 Muhammed Salih Ekinci, “İslâhu'l-medâris”, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum)*, İsmail Narin (ed.), Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, c. 1, s. 595-596.

98 Adem Efe-Ercan Çelik, “Din Eğitimi Alanında Hizmet Veren Müesseselerle, Medreselerin Eğitim-Öğretim Açısından Mukayesesi (Muş Örneği)”, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum)*, İsmail Narin (ed.), Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, c. 2, s. 51.

99 Mustafa Kırkız, “Medreseler ve Ezher'de İslâmî İlimler (Medrese Müfredatıyla Ezher'in Müfredatının Karşılaştırılması)”, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum)*, İsmail Narin (ed.), Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, c. 2, s. 64-65.

100 Musa Bağcı, “Medrese Eğitiminde Hadis Birikimi: Diyarbakır Örneği”, *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2009, c. 1, sy. 1, s. 45-59.

edilen eserlerin bir listesini oluşturan Bağcı, aynı zamanda medrese hocalarının gerek kendi okumaları gerek dersleri sırasında müracaat ettikleri hadis kitaplarına, siyer eserlerine ve hadis şerhlerine dair de listeler vermekte ve bunlar üzerine değerlendirmeler yapmaktadır.

Bağcı'nın makalesinin önemli bir yönü de, görüştüğü medrese hocalarının hadis meseleleriyle ilgili kanaatlerini derlemiş olmasıdır. Bağcı, müderrislerin bu alandaki durumlarını ve tutumlarını "Hadis İstılahlarıyla İlgili Birikimleri (s. 53)"; "Sünnetin/Hadis Dinindeki Konumu (s. 54)"; "Sahabe ile İlgili Anlayışları (s. 55)"; "Hadis/Sünnetin Anlaşılması Meselesi (s. 56)"; "Hadislerin Sıhhati Konusuyla İlgili Anlayışları (s. 56)"; "Hadiste Yenilikçi-Gelenekçi Bakış Açısı (s. 57)" gibi başlıklar altında anlatmaktadır. Medrese eğitiminde/müfredatında hadisın yeri ve önemi konusunda Bağcı'dan önce zikredilen eserlerde malumat bulmak mümkün iken, özellikle bu son meselelere Bağcı dışında çok fazla girilmediği görüldüğünden, onun çalışması bu eksikliği tamamlayıcı bir eser olarak değerlendirilmelidir.

Diğer yandan, İstanbul ve diğer bazı büyükşehirlerde de hem uzun yıllardan beri geleneksel medrese eğitimi verilmekte hem de son yıllarda sayıları gittikçe artan yeni küçük medrese çevreleri oluşmaktadır. Bu yeni çevreler daha çok dernek veya vakıf çatısı altında faaliyet göstermektedir. Bunların oluşmasında, geleneksel eğitim veren medreselerin müfredatından ve eğitim tarzından duyulan memnuniyetsizlik de -birçok başka unsurla birlikte- etkili olmuşa benzemektedir. Bu çevreler içinde geçtiğimiz on yıl içinde en etkililerinden birisi olan Daru'l-Hikme İslâmî İlimler Merkezi'nin eğitim programının aslı unsurlarından bir tanesi "Usûlü Hadis Atölyesi" olup uzun yıllar bu dersler devam etmiştir.¹⁰¹ Yine bunlardan biri olan ve "Dâru'l-İlim (İslâmî İlimler Eğitim Merkezi)" adıyla bilinen derneğin her biri ikişer dönemden oluşan beş yıllık eğitim programında hadis ve usûl-i hadis her dönem kendine yer bulmuştur.¹⁰² Önümüzdeki yıllarda etkisini daha da artıracak gibi görünen Samsun merkezli İlimi ve Fikrî Araştırmalar Derneği'nin (İFAM) beş yıllık müfredatında da üç yıl boyunca bir hadis metninin şerhiyle birlikte baştan sona okunduğu görülür.¹⁰³ Bütün bu örnekler, Doğu medreselerindeki durumla kıyaslandığında büyükşehirlerdeki geleneksel eğitim çevrelerinde ciddi bir farklılığın yaşandığını göstermektedir.

Değerlendirme

Osmanlı dönemi hadis araştırmaları bugünün akademik hadisçiliği için yeni bir alan olmamakla birlikte bu alandaki gayretlerin özellikle son yıllarda arttığı görülmektedir. Osmanlı dönemine olan umumî ilgi artışından ilahiyatçıların/hadisçilerin

101 08.09.2016: https://tr-tr.facebook.com/Darul-Hikme-158803030837290/about/?entry_point=page_nav_about_item&tab=page_info.

Daru'l-hikme'nin web sayfasına (www.darulhikme.ogr.tr) erişim bir süreden beri mümkün olmadığından bu link kullanılmıştır.

102 08.09.2016: <http://darulilim.com/detay.php?detay=sayfa&id=32>

103 08.09.2016: <http://www.ifam.org.tr/ders-programimiz/>

de nasiplerini almaları kadar, arşiv kaynaklarına erişimde her geçen gün daha fazla kolaylık sağlanması ve hız kazanılması ile disiplinlerarası yaklaşıma sahip araştırmacıların sayısının artması da hiç şüphesiz bunda etkili olmuştur. Günümüzde artık yirmi otuz yıl öncesinden daha farklı bir tarih nosyonuna sahip hadisçiler yetişmekte ve bunların hadis/tarih alanındaki araştırmaları nitelik olarak öncekilerden farklılık arz etmektedir. Fakat bu duruma rağmen Osmanlı hadis araştırmaları sahası hâlâ birçok açıdan çalışılmayı beklemektedir. İlahiyat fakültelerinin hadis bölümü mensuplarının önümüzdeki yıllarda düzenli olarak, en azından bazı mensuplarını bu alanda ihtisaslaşmaya yönlendirmesi kendi geçmişimizin daha iyi bilinebilmesi açısından elzemdir. Bugünkü haliyle ilk dönemlerin tedvin edilmiş materyal deposuna benzeyen arşiv kaynaklarının ayrıntılı biçimde tasnifi ve buna bağlı olarak detaylı bibliyografik eserlerin hazırlanması bu alanda evveliyetle yapılması gereken çalışmalardır.

Hadisçilerin tarihçilerle olan işbirliklerini kuvvetlendirmeleri, önümüzdeki yıllarda hadis alanındaki üretimin kalitesini arttıracak hususlardan bir tanesidir. Bugünden geriye doğru bakıldığında çoğunlukla zamanından ve zemininden kopuk birer eser gibi görünen/değerlendirilen literatürün aslında hangi ortamlarda ne maksatlarla yazıldığı, kimlere hitap ettiği, nasıl makes bulunduğu gibi sorulara cevap verecek tarzda değerlendirmeleri sağlıklı yapabilmek için, hadisçilerin tarih alanına olan ilgilerini arttırmaları bir gerekliliktir.

Doksanlı yıllardan sonra hadis usulü/metodolojisi alanında yeni denemeler, teklifler ve girişimler ortaya çıktığı halde,¹⁰⁴ hadis tarihi alanında benzeri çalışmalar henüz görülmemiştir. Hadis tarihi/tarihimizi hakkıyla anlayabilmek için ise şimdiye kadar yazılan/okutulan hadis tarihi eserlerinin acilen gözden geçirilmesi gerekmektedir. Hadis tarihini dönemlendirme anlayışımızda ciddi sorunlar olduğu aşikârdır. Bugüne kadar hadis tarihinin dönemleri olarak bildiğimiz unsurların hakikatte de böyle mi olduklarını “akademik hadisçilik” camiası artık tartışmalıdır. Yine bugüne kadarki tarihi dönemlendirme anlayışımızın, hakikatte birçok açıdan öncesiyle kıyaslanmayacak kadar verimli, tartışma konuları açısından son derece zengin olan nisbeten geç yüzyılları niçin karanlık dönemler gibi gösterdiği ve tarih kitaplarında birkaç paragrafla geçiştirdiği de sorgulanmalı ve bu “karanlık” dönemlerle ilgili çalışmaların sayısı artırılmalıdır. Kanaatimizce Türkiye’deki akademik hadis camiasının mensupları önümüzdeki yirmi otuz yıllarını hadis tarihinin yeniden yazımı konusuna odaklanarak geçirseler vakit kaybetmiş sayılmazlar.

104 Bunlardan bazıları hakkında, elinizdeki sayıda yer alan şu yazıda bir değerlendirme bulmak mümkündür: Muhammed Masum Şenburç, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Türkçe Telif Edilmiş Hadis Usulü Eserleri”.

Cumhuriyet Dönemi Hadis Çalışmaları: Bir Hasıla

Halit ÖZKAN

Özet

Bu çalışmada ilk olarak, cumhuriyet döneminde Osmanlı hadis araştırmaları sahasındaki güncel durum kısa bir giriş bölümüyle değerlendirilmektedir. Ardından makalenin esas içeriğini oluşturan kısımda, cumhuriyet dönemi hadis çalışmalarının ana seyrini gösteren bibliyografyalar, hadis edebiyatı eserleri, Türkiye'deki hadis ilminin umûmî manzarası üzerine yapılmış değerlendirmeler, ilahiyat fakültelerinde akademik hadis araştırmaları ve ilahiyat dışındaki ortamlarda hadis eğitimi gibi konular, bu başlıklarla ilgili literatür üzerinden ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Hadis, hadis bibliyografyaları, ilahiyat fakülteleri, Osmanlı hadis araştırmaları, hadis literatürü.

Hadîth Studies in the Republican Era: An Overview

Halit ÖZKAN

Abstract

This study aims at giving a brief account of the contemporary hadith studies in Turkey. After a short account of basic trends in Ottoman hadith studies in Turkey, I give an enumeration of the bibliographic sources which list all major kinds of hadith studies throughout the republican era and books on hadith literature with a short appraisal of their content. Then I mention some assessments on the overall picture of the hadith studies in Turkey and reassess them. At the end, I try to give a basic outline of the literature on higher hadith education in Turkey either in some governmental institutions like Divinity schools and Haseki Eğitim Merkezi or some non-governmental circles like contemporary madrasas in İstanbul and South-Eastern Anatolia.

Keywords: Hadîth, hadîth bibliographies, divinity schools, Ottoman hadith studies, hadîth literature.

